

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
OSMANLI MÜESSESELERİ VE MEDENİYETİ TARİHİ
ANABİLİM DALI

MİHRÜMAH SULTAN'IN VAKIF ESERLERİ

LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN : Mustafa KAÇAR
19883**

YÖNETEN : Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU

İstanbul - 1984

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
OSMANLI MEESSESELERİ ve MEDENİYETİ TARİHİ
ANABİLİM DALI

MİHROMAH SULTAN'IN VAKIF ESERLERİ

(LİSANS TEZİ)

Yöneten : Prof. Dr. Mübahat KOTOKOĞLU

Hazırlayan : Mustafa KAÇAR

19883

İSTANBUL - 1984

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar

Bibliyografya

Önsöz

Giriş

I . BÖLÜM

Mihrümah Sultan'ın hayatı ve vakıf eserleri

A . Mihrümah Sultan'ın hayatı.....	5
B . Vakıf eserlerinin incelenmesi.....	8
a . Osküdar Cami'i ve külliyesi.....	11
b . Edirne Kapısı Cami'i ve Külliyesi.....	25

II . BÖLÜM

Vakıf gelir ve giderlerinin incelenmesi

A . Vakıf gelirleri.....	39
a . Çizye gelirleri.....	39
b . Mukataat gelirleri.....	40
B . Vakıf giderleri.....	50
a . 994 (1585-86) senesi vakıf muhasebe defteri.....	51
b . 1003 (1595) senesi vakıf muhasebe defteri.....	58

c . 1026 (1617) senesi vakıf muhasebe defteri.....	64
d . 1037 (1628) senesi vakıf muhasebe defteri.....	69
e . 1046-61 (1637-1652) senesi vakıf muhasebe defteri.	75
C . Vakıf gelirlerinin ve giderlerinin mukayesesi.....	81
Netice.....	95
Ekler.....	
a . Planlar.....	
b . Vesikalar.....	

KISALTMALAR

- B.A. : Başbakanlık Arşivi
T.S.M.A. : Topkapı Sarayı Múzesi Arşivi
C.E. : Cevdet Evkaf Tasnifi
M.MD. : Maliyeden Múdevver Tasnifi

BİBLİYOGRAFYA

A - Arşiv Vesikaları

I - Başbakanlık Arşivi

a - Cevdet Evkaf Tasnifi

b - Mühimme No : 5 hüküm 63

c - M.MD. No. 6014

M.MB. No. 6072

II - Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D. 3850

D. 7441/2,3,4,5,7.

B - Neşredilmiş Vesikalar

Altınay, Ahmet Refik, H.10. asırda İstanbul Hayatı, İstanbul
1333

C - İncelemeler Ve Kaynaklar

Alderson, A.D., The Structure of the Ottoman Daynasty, Oxford
1956

Atayî, Hadâyîku'l-hakâyîk fi-Tekmîletü's-şakâyîk, İstanbul
1268 Baltacı, Cahid, XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı Medreseleri,
İstanbul, 1976.

Baysun Cavid, "Mihrümah Sultan" IA., İstanbul, 1958.
Evliya Çelebi, Seyahatname, C.I İstanbul, 1314.
Konyalı, İbrahim Hakkı, Osküdar Tarihi, C.I-II, İstanbul, 1950.
Korle Ölkü, Edirne Kapı Mihrümah Sultan Câmî'i ve külliyesi, i.O.
Ed.Fak.Sanat Tarihi, Basılmamış lisans tezi, İstanbul, 1965.
Manbourny, Ernest, İstanbul Rehber-i Seyyahin, İstanbul, 1926
Mehmet Ziya, İstanbul ve Boğaziçi, C.II, İstanbul, 1928
Müneccim Başu Ahmet Dede Efendi, Müneccim başu tarihi, C.II, Sad.,
İsmail Erünsal, Tercüman 1001 temel Eser, S.37. İstanbul, Tarihsiz.
Özkoray, Ölkü, Osküdar Mihrümah Sultan Câmî'i-i.O.Ed.FFak.Sanat tari-
hi, Basılmamış Lisans tezi, İstanbul, 1965.
Uluçay, Çağatay, Padişahların kadınları ve kızları, Ankara, 1980
Yediyıldız, Bahaeddin, "vakıf" i.A. İstanbul, 1982.

NOT : Paftalar Jacob pervititch, stanboul Corne Dor Secteur I.
Costantinople, 1929 Atatürk kitaplığı, Haritalar No, 260/1
ve 263/2'den alınmıştır.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devletinde vakıflar, özellikle câmi, medrese, imaret, mektep, han, hamam vs. ; ilim hayatının kaynağı, eğitimve öğretimin meaşeyi ve aynı zamanda toplumun sosyal hayatında önemli rol oynayan ibadetin yapıldığı mekânın birer vakıf kuruluşu olması dolayısıyla, şüphesiz çok önemli bir yer tutar. Vakıflar, toplum düzenini temin eder ve korurlar.

Hele, fakirlerin doyurulması için tahsis edilmiş imâretler, yolların konaklaması için misafirhaneler ve yapılan hizmetler karşılığında hiçbir şey istenmemesi, az da olsa devrin sosyal hayatı hakkında bize fikir vermektedir. Bugünkü durumla karşılaştırdığımız takdirde olayın gerçek yüzü ve büyüklüğünü daha kolay anlayabiliriz.

Vakıf, herşeyden önce bir hayır işidir. Zengin olan, zenginlik derecesine göre, vakıf yapabilir. Aynı zamanda kendi adına da vakıf binası yaptırabilir ve bunu bir hizmete tahsis edebilir. İncelemekte olduğumuz, Mihrümah Sultan'ın vakıf eserleri, 16. asır vakıflarına örnek teşkil etmektedir.

Mihrümah Sultan, devrinde, babası Kanunî Sultan Süleyman'ın temlik etmiş olduğu mal ve arazinin çokluğu dolayısıyla büyük bir servetin sahibi olmuştur. Tabiaten de hayırsever olması hasebiyle Üsküdü ve Edirnekapısında yaptırtmış olduğu külliyyeleri vakfetmiştir.

Biz de araştırmamızda Mihrümah Sultan'ın İstanbul'daki bu vakıf eserlerini incelemeye çalışacağız.

Bu konu hakkında bulabildiğimiz kaynakları kullanarak bir ölçüde eksikleri telafî etme gayreti içine girdik. Benden hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen muhterem hocamız Prof. Dr. Mübahat KOTÜKOĞLU'na şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca Değerli hocam Doç. Dr. Mehmet İPŞİRLİ'ye ve Başbakanlık Arşivi personeline burada teşekkürlerimi arz etmek isterim.

Mustafa KAÇAR

18 Ocak 1984

GİRİŞ*

Vakıf, Arabça durdurmak, alıkoymak manasına gelir. İstilah olarak, İslam Dünyasında, içtimaî ve iktisadî hayatta önemli rol oynayan "Dinî-içtimaî" bir müessesenin adıdır.

XV. Asırda Osmanlı Devletinde vakıf, hukuki bir akid olup ; bununla bir kimse Allah'a yakın olma gayesiyle (bazen başka sebebler için) menkul veya gayr-i menkul, mülk ve emlakini bazen hususi mülkiyete geçmiş mirî araziyi ; dînî, hayrî, içtimaî bir gayeye müebbeden tahsîs eder, buna vakıf denir.

Vâkıf-vakıf yapan -Kimse- herşeyden önce vakfettiği malın mülkiyetine sahip, hür, akıl, balîğ ve borç veya müsriflik yüzünden malını kullanmaktan alıkonulmamış olması gereklidir.

Mevkuf (vakfedilen şey) ta da bir takım şartlar aranmıştır. Mevkufun geliri devamlılık taşıyan, vâkıfın tam mülkiyeti ve kullanma selahiyeti altında gayr-i menkuller olması gerektir. Hatta menkul

(*) Bahaeddin Yedişildiz, "Vakıf" I.A, C.XII/A.İst.1982.S.

değerler ve gayr-i menkullere bağlı köle, zirai aletler ve tükenebilir malların da vakıf olunabileceği ortaya çıkmıştır.

Vakıf müessesesinin menşei hakkında, İslâm hukûkçuları ve bazı İslâmîyatçılar, Kur'ân'da vakıf kelimesinin geçmemesine rağmen cemiyetin maddî ve mânevî hayatına yön veren birlik, dayanışma ve yardımlaşma duygusunu işleyen prensiblere dikkati çekerek, menşei İslâm prensiplerine bağlamaktadırlar. Hadisler de bu konuda yol gösterici olmaktadır.

Bazı araştırmacılar, İslâm vakfının menşei başka yerlerde aramışlar. Bazıları, bu müessesenin çekirdeğini İslâm-öncesi Arab adetlerinde, Babil Hukûkunda, Roma, Bizans ve Budizm'de mevcut olduğu buradan İslâm vakfına tesir etmiş olabileceğini söylerler.

İslâm vakfının bu kültürlerden bazı unsurlar almış olması muhtemeldir. Ancak menşei ve iktisâbı ne olursa olsun vakıf, yeni bir terkîp halinde zuhûrundan itibaren, bir İslâm müessesesi hüviyetini almış ve İslâm ülkelerinde meydana gelen içtimâî değişmelerde müsbet, (bazı, dönemlerde menfi) izler bırakmıştır. Önemli olan vakfın menşei tesbitten ziyade zuhûrunu kolaylaştırmanın ve asırlar boyunca varlığını korumasını sağlayan, kültür'e, cemiyet'e ve yaşanan İslâm tarihine bağlı dahilî sebeplerin neler olduğunu araştırmaktır.

Bir müessese teşekkül ettiği muhitin dışına çıkabiliyorsa ve buralarda varlığını sürdürebiliyorsa, bunda kendisini destekleyen başka unsurlarında mevcudiyeti bahis mevzu'udur. Mesela, bedava yemek dağıtan imâret

× vakıflarının Türk'lerde çok yaygın olması, Türklerin şölen âdetlerinin bir devamı olarak değerlendirilebilir. Yine aynı müesseseyi, değişik cemiyetler, değişik gayeler için kullanabilmektedir. Meselâ Arablar, vakfı, eski adetleri icabı kızları mirastan mahrûm etmek için kullanırken, Türk'ler ise aynı şekilde vakıftan, kız ve erkek çocuklara mirasın eşit olarak taksimi için faydalanmışlardır. Bütün bunlar açıkça gösteriyor ki, vakfın asırlar boyu varlığını muhtelif bölgelerde sürdürebilmiş olmasını sadece bir kaç sebebe bağlamak mümkün değildir. Her devrede ve her bölgede onu ayakta tutan değişik sebebler bulmak mümkündür.

Vakıf, kelimesi, yukarıda belirtilen ilk manası dışında, mevkuf yani vakıf akdinin mevzuunu teşkil eden menkûl veya gayr-i menkûl malları ifade etmek için de kullanılmaya başlamış hatta onun yerini almıştır. Bu mânâda vakfı iki kısma ayırmak mümkündür. Birincisi, "aynıyla intifa olunan" yani bizzat kendisinden yararlanan vakıflar, ki, bunlara "müessesat-ı hayriye" adı verilmekte olup bunlar, mabedler, medreseler, mektebler, imâretler, zaviyeler, kütüphaneler, misafirhâneler, köprüler, hastahaneler, çeşmeler, sebiller, ve makbereler cümlesindedir. İkincisi ise "aynıyla intifa olunmayan" fakat birincilerin sürekli ve düzenli şekilde işlemlerini temin eden, bina, arazi, nakid para v.s. gelir kaynaklarının teşkil ettiği vakıflardır. Bunlara Osmanlılarda "asl-ı vakf" denilmektedir.

^
Vakfın kendi mülkü olan malını vakfetmesi sonucu ortaya çıkan vakıflara "vakf-ı sahîh" denmektedir.

Osmanlılardaki toprak vakıfları üç kısma ayrılır.

1 - Sahiplerinin mülkü olan (memlûke) öşrî veya haracî toprakların vakfedilmesi ile meydana gelen vakıflardır.

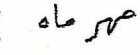
2 - Malikâne-divanî sistemine bağlı toprakların vakfedilmesi halinde, vakfedilen şey, "topraktan ve toprak üzerinde yaşayan köylülerden alınan her türlü vergiler olmayıp, sadece toprağın kuru bir mülkiyet hakkıdır."

3 - "Bilcümle kukuk-ı şer'îye ve rüsûm-ı örfiye ile serbestiyet üzere "vakfedilen topraklar, üçüncü kısmı teşkil etmektedir. Bu vakfedilme, toprağın hukukî mahiyetini değiştermemektedir. Vakfedilen şey toprağın rekabesi olmadığı gibi tasarruf hakkı da olmayıp, sadece toprak üzerinde yaşayan kimselerden alınan vergilerin tamamıdır. Padişah ve vezirler tarafından yapılan bu toprak vakıfları, "mîrî âidatı bir hayır cihetine tahsis edilmiş ve müstakîl bir bütçe ile muhtar bir hukukî şahsiyet haline sokulmuş te'sisler sayılabilir.

Aşağıda inceleyeceğimiz, Mihrûmah Sultan'ın vakıfları, bu üçüncü kısma girmekte olup, Babası tarafından kendisine temlik edilen arazileri, yaptırmış olduğu vakıflara gelir temini için "evlâdiyete üzere" vakfetmiştir.

I . BÖLÜM

A - MİHRÜMAH SULTAN'IN HAYATI :

Mihrümah Sultan, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızıdır. Annesi Hürrem Sultan'dır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 929 (M.1522) kabul edilmektedir.¹ Mihrümah Sultan'ın ismi ( ) şeklinde yazıldığından, bunu "Mihrimah", "Mihr-i mah" şeklinde okuyanlar vardır. Ancak, mânâ bakımından daha uygun şekli olan "Mihrümah"tır. Biz de bu şeklini kabul ettik.²

Kanuni Sultan Süleyman'ın hayatta kalan tek kızı olmasından dolayı, Mihrümah Sultan, babası tarafından çok sevilmiş ve her isteği yerine getirilmiştir. Aynı zamanda annesi tarafından da çok iyi yetiştirilmiştir.

1539 tarihinde evlenme çağına gelen Mihrümah Sultan, babası tarafından yetiştirilen Diyarbakır Beylerbeyi Rüstem Paşa ile evlendirilmek istenmiştir. Fakat, Rüstem Paşa'yı sevmeyenler, cüzzamlı diye iftira etmişler, babası da bunun doğruluğunu öğrenmek için hassa doktorlarından

birini Diyarbakır'a göndermiş, "Cüzzamda bit olmazmış", giden doktor,
1 . Cavit Baysun, "Mihrümah Sultan" IA.S.307.Ist.1958. Çağatay Uluçay,
Padişahların Kadınları ve Kızları, İstanbul, 1980,s.38.
2 . Cavit Baysun. a.g.e.,s.307.

Rüstem Paşa'da bit görmüş ve padişah'a cüzzamlı olmadığını müjdelemiş. Paşa İstanbul'a avdetle 1539 senesinde Mihrümah Sultan'la evlendirilmiştir.¹ Düğünleri Şehzade Bayezid ve Cihangir'in sünnet düğünleriyle birlikte yapılmıştır.

Hürrem Sultan, iktidar hırsıyla, Kanûni'nin büyük oğlu Şehzade Mustafa'yı öldürtüp yerine kendi oğlu Şehzade Bayezid'i Veliahd yapmak için damadı Rüstem Paşa ve kızı Mihrümah Sultan ile birleşerek üçlü bir ittifak meydana getirdi. Aynı zamanda damadını vezir-i azâm yapmak için de harekete geçti. 1544 yılında Rüstem Paşa Vezir-i azâm oldu.² 1553 yılında da Şehzade Mustafa Padişah'ın emriyle katledildi.³ Ancak işin iç yüzü öğrenilince padişah damadını azlederek, ortaya çıkan huzursuzluğu yok edip askeri teskin etti.⁴ Rüstem paşa ise, o sırada, Haleb'te bulunan Kânûni'ye mektup yazan Hürrem Sultan sayesinde hayatını kurtardı.

Mihrümâh Sultan, Annesinin ölümüne kadar Şehzâde Bayezid'in veliahd olması için çalıştı. 1558 senesinde Hürrem Sultan'ın ölümü üzerine "üçlü ittifak"ta bozulmuş oldu. Fakat Mihrümah Sultan saraydaki nüfuzundan hiç bir şey kaybetmedi. Kanunî-bu defa kızını yanında tutarak her konuda ona akıl danışıp ona göre hareket etmeye başladı.⁵

Mihrümah Sultan, kocasıyla beraber Şehzâde Bayezid'i desteklemeye devam etti. Böylece, Hürrem Sultan'ın ölümü sarayda hiçbir şey değiştirmede. Ancak Şehzâde Bayezid'in kayıtsız tutumu üzerine bir müddet sonra karı-koca Şehzâde Selim'in yanında yer aldılar. Rüstem Paşa'nın 1561 yı-

1 . Ç. Uluçay, a.g.e., s.39.

2 . Müneccim Başı Tarihi, II. Sad.İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Tarihsiz.s.593

3 . A.p.e. II.s.565

4 . Ç.Uluçay,a.g.e.,39

5 . Ç.Uluçay.a.g.e.S.39; Ç.Baysun, a.g.e.s.307

lında ölmesi üzerine tek başına ve dul kalan Mihrümah Sultan, Şehzade Selim'i desteklemeye devam etti.¹

Mihrümah Sultan, Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra bir daha evlenmemiş ve eşliliklerinden Ayşe, Hümâşâh ve Osman Bey adında üç çocukları olmuştur.²

Babasının 1566 yılında ölümünden sonra da Mihrümah Sultan, II. Selim ve III. Murad'ın saltanat yıllarında sarayın ve haremın en nüfuzlu kadınlarından biriydi. 1578 yılında öldü. Süleymaniye Cami'inde Babasının yanına gömüldü.³

Mihrümah Sultan, Annesi tarafından çok iyi yetiştirilmişti. Güzel konuşan, güzel yazan ve çekici bir usluba sahip biriydi. Aynı zamanda kültürlü olduğunu mektuplarından anlamaktayız. Hareketleri tekniği uslubu tıpkı annesinininki gibidir.⁴

Mihrümah Sultan, bazı entrikalara ve komplolara karışmasına rağmen, dindar ve hayırsever bir kimse idi. Bu yüzden sevilmiş ve sayılmıştır. Babasının hayatta kalan ve çok sevdiği kızı olmasından kendisine bir çok arazi ve mukafatların gelirlerini temlik etmişti. Günlük geliri 2000 dukat olarak tahmin edilmişti.⁵

Mihrümah Sultan, Edirne Kapısında tek minareli bir câmî, bir çeşme, bir medrese, Sıbyan mektebi ve bir de hamam inşa ettirmiş ve vakfetmiştir.

1 . Ç. Uluçay, a.g.e., s.39

2 . A.D.Alderson. The Structure of the Ottoman Daynasty.oxford,1956.tablo XXX

3 . Ç.Uluçay.a.g.e.,s.39.

4 . Ç.Uluçay.a.g.e.s.39.Ölüm tarihi hakkında bazı eserlerde değişik seneler görülmektedir. bkz. Cavid Baysun, "Mihrümah Sultan"IA.,VIII,307.Istanbul,1958

5 . C.Baysun,"Mihrümah Sultan".,IA.,VIII.307.

Ayrıca. Osküdar'da iskele karşısında iki minareli bir câmî, çeşmelimedrese, sıbyan mektebi, hamam ve kervansaray inşa ettirmiş ve vakfetmiştir. Yapmış olduğu bu vakıfların birer'de imareti bulunmaktadır.¹ Bir de Mekke'de Arafat'a su getirtmiştir.²

B - VAKIF ESERLERİNİN İNCELENMESİ :

Mihriimah Sultan'ın, Osküdar'da ve Edirne kapısında olmak üzere, Mimar Sinan'a yaptırtmış olduğu iki külliyesi vardır. Vakıf olarak yapılan bu binalardan Osküdar'daki külliye, Câmî, medrese , sıbyan mektebi, imaret,³ kervansaray⁴, ve çeşme, ayrıca bir de çifte hamam⁵ dan müteşekkildir. Hâlen câmî ; sağlık merkezi olarak kullanılan medrese ; kütüphane olarak, mektep ; hamam, ve susuz bir çeşme bulunmaktadır. İmâret ve kervansaray, bugün mevcut değildir.

Külliyenin inşasına ne zaman başlandığı bilinmemekle beraber, H. 954 (1547-48) tamamlandığı kitabesinden anlaşılmaktadır. Aynı sene, Mimar Sinan Şehzade Câmî'ini de tamamlamıştır. Buradan da Mimar Sinan'ın büyük bir dahi olduğunu anlayabiliriz. Şöyle ki aynı zamanda iki ayrı, muazzam abideyi yapabilmekte ve her birinde ayrı mimari tarzı geliştirebilmektedir.

1 . C.Baysun.a.g.e.,s.307

2 . Atayî,Hudeyiku'l-hakıyık fi-tekmiletü-ş-şakâyık.,İstanbul, 1268.s.169. Suyollarının yapımı H.990 senesinde başlayıp, 979 senesine kadar devam etmiştir.

3 . Evliya Çelebi, Seyahatname,I,İstanbul,1314,S.474.İ.H.Konyalı,Osküdar Tarihi,I,İstanbul,1976,İ5445.İbrahim Hakkı Bey,imaret'in yerini, Medresenin solunda, kısmen şimdiki helaların yerinde olduğunu ve Osküdar Kaymakamı İzzeddin Çağpar tarafından yıktırılarak yol açıldığını söylemektedir. Kervansaray'ın da imaretin yanında olduğunu belirtmektedir. Oysa 1965 senesinde sanat tarihi bölümünde yapılmış olan basılmamış lisans tezinde İmaret, camî'nin batı yönünde gösterilmiştir. bk.Ölkü Özkoray, Osküdar Mihriimah Sultan Camî'i,Camî'nin umûmî rölöve plan çalışması,Edebiyat Fak.Sanat Tarihi bölümü,Lisans tezi,İstanbul 1965.

4 . Kervansaray da yıktırılmıştır.İ.H.Konyalı.a.g.e.,445.

5 . Hamamın hiç bir eserde kaydına rastlıyamadık. Yalnız.,Ölkü Özkoray,a.g.tez 14.Bir çifte hamam'ın var olduğunu belirtmektedir. Halen kullanılmaktadır. Fakat her hangi bir kitabesi ve kaydı bulunamamıştır.

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde,¹ Mihrümah Sultan Cami'i iskele başındadır. Bu câmi'i Sultan Süleyman 954 (1547-48) tarihinde inşa ettirip sevabını kerimesi sultan-ı merhumenin ruhuna hibe etmiştir demektir. Mihrümah Sultan'ın 954 (1547-48) senesinde, ölmüş olduğunu ima eder. Oysa Mihrümah Sultan'ın ölüm tarihi 986 (1569-70) dır.²

Diğer külliye binaları da aynı tarihte tamamlanmıştır.³ Medrese ellili medresedir. 16 hücre si ve bir dershanesi bulunmaktadır.

İmaret, Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, yoluculara ve mihrmansarayda sakin olanlara her gün iki defa bir bakır sini içinde bir tas buğday çorbası, bir ekme k, ve her gece bir mum ve her at için bir yem sadakası vakıf tarafından verilmektedir. Üç günden fazla kalanlara verilmektedir.⁴

Kervansaray ise, cami'nin iki tarafında denize bakan yüz ocaklı ve yüz at alabilen, üstü kurşunla kaplı metin bir yerdir.⁵ demektir.

Mihrümah Sultana ait Edirne Kapısı'ndaki külliye de Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir. Külliye nin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Cami'nin kitabesi bulunmadığından Tarihi hakkında birçok fikirler ileri sürülmüştür.⁶ İnşa tarihi 973 (1557) den önce olmalıdır.⁷

1 . Evliya Çelebi, Seyahatname.I,472

2 . Mihrümah Sultan'ın ölüm tarihi hakkında bir çok tutarsız tarihler öne sürülmüştür. En doğrusu 986'dır. Bk.Cavid Baysun,"Mihrümah Sultan" IA.VIII,s.307.

3 . I.Hakkı Konyalı.a.g.e.,445.

4 . Evliya Çelebi,Seyahatname.I,474.

5 . Evliya Çelebi.a.g.e.,s.475.

6 . İnşa tarihi hakkında Man buri, 960 senesinde bk. İstanbul rehber-i seyyahins 323.M.Ziya 983. İstanbul ve Boğaziçi,C.II,s.207.I.H.Konyalı 970 te başlayıp 975'te bitmiştir. Mimar Koca Sinan,s.165.

7 . 5. No'lu Mühimme 63. hüküm. Cami'nin yanında bir hamam inşası için mücade verilmiştir. Aynı vesika Ahmet Vefik,H.10.asırda İstanbul hayatı, İstanbul.,1333.s.22

Bu tarihte cami'in inşasına 972 (1566) da başlanmış, külliyyenin tamamı 974 (1558) tarihinde tamamlanmış olmalıdır.¹

Evliya Çelebi Cami'nin inşa tarihi hakkında bir şey söylememektedir. Ancak "Sultan Suleyman tarafından kızı için ve inşa masrafı hazineden ödenerek yapılmıştır. Medresesi, hamamı, vardır. İmareti ve bimarhânesi yoktur" demektedir.²

Medreseye ilk müderris 976 (1560) tarihinde tayin edilmiştir.³ İlk müderrisi Manav Şemseddin Efendi'dir. Medrese ellilidir.⁴ Bir de sibyan mektebi bulunmaktadır. Mekteb bugün cami imamına tahsis edilmiş ev olarak kullanılmaktadır. Sokak tarafındaki duvarında küçük, tarihsiz bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe şöyledir :

"Yaptı Mihrümah Sultan
Mekteb-i ibtidâ-yı sibyan"

Külliyyenin diğer bölümleri ; çarşı, cami civarında 63 dükkan, bir ev ve yanında bir bakkal dükkanından müteşekkil idi.⁵ Hamam ise, Camiden biraz uzakta inşa edilmiş olup, çifte hamamdır. 1972 senesinde bir şahıs tarafından tamin ettirilip işletmeye açılmıştır. Halen hamam olarak kullanılmaktadır.

1 . Mimar Sinan tarafından yapılan birçok eserin inşa süresi bir yıl kadar kısa sürede tamamlanmaktadır.973 (1557) de caminin bittiğini düşünürsek hamam ve diğerlerinin tamamı 974 (1558) senesinde bitmiş olabilir.

2 . Evliya Çelebi,Seyahatname,C.I,s.165.

3 . Cahit Baltacı,Osmanlı Medreseleri.İst.1976.s.307.Medresenin 976 senesinde bittiğini,buraya ilk tayin edilen müderrisin Manav Şemseddin efendi olduğunu ve 976 tarihinde göreve başladığını belirtmektedir.

4 . C.Baltacı.a.q.e.308.

5 . C.Baltacı.a.q.e.308.Halen beş dükkan ve bir büyük kahvehane den müteşekkil çarşı düzenli ve bakımlıdır.(bkz.Pervetic paftaları)(Pervititch) Osküdar'daki külliyyenin incelenmesi, İnci ÖZkoray, Osküdar Mihrimah Sultan Cami'i ve külliyesi, İstanbul 1965. Edirne kapısındaki ise İlkü Korle, İstanbul Mihrimah Sultan Cami'i ve külliyesi, İstanbul.

a) OSKODAR MIHROMAH SULTAN KOLLÜYESİ :

CAMI :

DIŞ GÖRÜNÜŞ :

Kare bir zemin üzerine tedricen yükselen kubbeler görülür. Câmî fevkânî bir kaife üzerindedir. Batı tarafındaki çift merdivenle dış son-cemaat yerine girilir. Câmîin kuzey-doğu tarafındaki merdivenden ve güney-batı yönündeki merdivensiz ahşap kapıdan geçilerek te camîin bahçesine girmek mümkündür.

Dikdörtgen bir plan gösteren cami, kesme küfeki taştan yapılmıştır. Duvar köşeleri ve filpayaları hizasına gelen yerlerde duvarlar kalınlaşarak firizler teşkil etmiştir. Kubbenin yükünü taşıyan kemerler, filpayelerden sonra bunlara bastırılmıştır. Merkezi kubbenin yükü sekiz takviye payandası ile filpayalara oturtulmuş olan dört kemere nakledilmiştir. Bu kemerlerden bir tanesi camîin dış cephesine intikal ettirmek suretiyle bu cephedeki yarım kubbe kaldırılmış ; dikdörtgen plana, kare planlı olan yuvarlak kubbenin yukleri çok cesurane bir inşai sistemle taşıttırılmış.

Külliyelerin sanat tarihi yönünden incelenmesi, doğrudan sanat tarihi kürsüsünde yapılmış olan tezlerden faydalanılarak hazırlanmıştır. Keza sondaki cami ve külliye planları bu tezlerden alınmıştır. Bu çalışmalarından dolayı, bu konuda bana büyük yardımları olmuştur. Kendilerine burada teşekkür etmek isterim.

Merkezi kubbe kasnağında 16 pencere vardır. Yarım kubbelerde dörder aksedralar da ise üçer pencere bulunmaktadır. Merkezi kubbe kasnağını çeviren her pencere arasında ikişer duvar payesi görülür.

Son cemaat yerinin üstünü örten saçağın arkasından küçük kubbelerin ve bu kubbelerin fonunu teşkil eden cami duvarının kubbeye doğru yükselişi karkulade nisbetli ve ahenklidir. Kubbenin üstü kurşunla örtülüdür. Kurşunun bitimi tamburun üst kısmında teşkil edilen bir profille birleşmiştir. Merkezi kubbenin ve yarım kubbelerin alemi va sada son cemaat yeri kubbelerinin ve girişin üzerini örten dört köşe kubbenin alemi yoktur. Dış cepheler sağır nişler ve pencerelerle teşkilatlandırılmıştır.

GİRİŞ CEPHESİ :

İç son cemaat yerine bakan giriş cephesinde onar portal ve dört dikdörtgen pencere vardır. Pencerelerin üzerleri siyah beyaz alınlıklıdır. Bu kısımda esas girişin üzerini bir, iç son cemaat yerinin üzerini ise dört kubbe örter. Bu kubbelerin önüne şahane bir saçak konulmuştur. Kurşun damlalığının örttüğü alın geniş, düz bir şerit halindedir. Aslında iç-bükey profile geçiş, bir "iç köşe dış" yardımıyla olmuştur.

Portal üzerine isabet eden kısım dört köşe olup adeta manastır tonuzunu andırır. Son cemaat yerinin üzerini örten saçak şadırvanı içine alarak nihayetlendir. Giriş cephesinin iki yanında mermer kitabeli ahşap iki minare kapısı vardır. Kapının üzeri kırmızı beyaz kilit taşlarıyla süslenmiştir.

YAN CEPHELER :

Bu cephelerde de üçlü pencere nizamı görülür. Batı cephesinde söveleri profilenmiş ve kemer kısmı renkli mermerden örülmüş abidevi bir kapı vardır.

Doğu cephesi türbelere bakmaktadır. Bu cephenin de pencere nizamı üçlüdür. Batıdaki kapı kitabesi profiller, pencere söveleri ve etrafı demir parmaklıklar, duvara sonradan yerleştirilmiş güneş saatleri cami'in tezyinatını kuvvetlendirmektedir.

MİHRAB YÖNÜ :

Mihrab duvarı düz olup, burada üçlü pencere nizamı göze çarpar. Pencereleler, sivri kemerli, yuvarlak ve dikdörtgen şeklindedir. Aynı zamanda mihrab tarafında hazire bulunmaktadır.

MİNARELER :

İki minaresi bulunan cami'in, görünüşü muhteşemdir. İki minarede de sadelik esastır. Gövdeden şerefeye geçiş mukarnaslarla sağlanmıştır. Mermer şebekelerle işli olup girişin iki yanında yer alır. Sağdaki minare, soldakine nazaran daha incedir.

SON CEMAAT YERLERİ :

Caminin ön duvarında büyük bir tesirle yükselen saçığın altı son cemaat yerinin önündeki kısmı ve şadırvanı örtmektedir. Son cemaat yerinin üstü bu saçaktan dışarıya yükselen kubbeli ve revaklı bir kısımla örtülmüş-

tür. Sekiz mermer sütun başlığının taşıdığı bu kubbeler sütunlara renkli kemerlerle oturtulmuştur. Aralarına kemerlerin iticiliğine karşı konulmuş demir gergiler göze çarpmaktadır. Son cemaat yerinin ve önündeki geçit kısmının ayrıca bir avluya bağlanmış olması diğer camilere nazaran bir özellik meydana getirir.

Cami deniz kenarına inşa edildiğinden avlusuz olarak yapılmıştır. Bu sebeple çift son cemaatyeri kullanmak uygun görülmüştür.

Bu avlu ve revaklı kısmın kaldırılmış olmasından dolayı son cemaat yerinin önünde bırakılan saçak altının da son cemaat yerine eklenmiş olduğunu görmekteyiz. Adeta son cemaat yerinin bölünmesinden meydana çıkmış bir plan meydana gelmiştir. Bu sebepten, bu yerleri iç ve son cemaat yerleri diye birbirinden ayırabiliriz.

İç son cemaat yerinde dört kubbe ve girişin üstünde de tonuz kubbe bulunmaktadır.

Son cemaat yerinin dış kısmında saçak meylinin aynen hissettirmesi senelerce evvel yapılmış olan bu yapıda fonksiyonel elemanların form araştırmalarına alet edilerek bozulmadan kullanılmış olması bugünkü anlamda inşa edilmiş yapıları hatırlatmaktadır. Bu samimi davranış kubbeleri ve saçakları taşıyan sütunlara kadar intikal etmiş saçağın meylinde doğan yükseklik farkı sütunlarda da yükseklik ve alçaklık temin edilerek hissettirilmiştir.

Diğer taraftan şadırvanın üstüne inşa edilmiş saçak altının düz bir şekilde kapatılmaya çalışılması ve meyilden gelme kırıklıkların yanlara intikal ettirilişi yeni saçağın ana saçağa bağlantısındaki uygunsuzluk bu kısmın sonradan eklendiğini göstermektedir.

İç son cemaat yerinin bir kısmı ile dış son cemaat yerinin ve şadırvanın üstünü örten saçağın altındaki pasalı ve çıtah karakteristik ahşap tavanda da korasyon bakımından çok ilgi çekicidir.

İç son cemaat yerinde sinan postementli ve mukarnas stalaktit başlıklı yüksek sütunlar kullanılmıştır.

Dış son cemaat yerindeki sütunların kaideleri basit bir yüzük şeklindedir.

Şadırvanı taşıyan sütunlar da orijinal olup kaidelerinde selvi motifi görülür.

Dış son cemaat yeri sütunları, iç, son cemaat yeri sütunlarından daha alçaktır. Başlıkları yine baklavalıdır. Bu sütunlar hafif sivri Türk kemerleri ile bağlanmıştır. Ayrıca kapıların üzerindeki kitabenin saçak profilleri taş işçiliğindeki oymalar ve yazılar çok sanatkaranedir.

Dış son cemaat yerinden iç son cemaat yerine üç basamak yüksekliğinde tek kenarlı bir setle çıkılır. İç son cemaat yerinin döşemesi mermer, dış son cemaat yerininki ise serbest taşla döşenmiştir. Bunların etrafı

yani revakların arası yuvarlak kesitli kare taksimatlı kurşun bağlantılı demir parmaklıklarla çevrilmiştir.

Son cemaat yerinin girişe nazaran sağında ahşap bir müezzin mahfili bulunmaktadır. Ayrıca son cemaat yerinin ortasında portalin, sağında ve solunda mihrap vazifesi gören bir niş vardır.

İC GÖRÜŞÜ :

İçi, kenarları 17,80 x 22,50 M. ebadında uzun bir dikdörtgen teşkil eder. Merkezi kubbe, dört filpaya üzerine kemerlerle oturtulmuştur. Kubbeyi taşıyan payelerden ikisinde portal duvarında gizlidir. Orta kubbenin yanlarında ikişer eksedra ile genişleyen üç yarım kubbe daha vardır. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Pandantiflerin tamburla birleştiği yere konsol halinde çıkma yapılmış ve bu konsolun kenarı demirparmaklıklarla kapatılarak üst kubbenin ve pencerelerin bakımı için gezilebilir bir hale getirilmiştir.

Mihrabın sağ ve sol yanındaki kare mekanlar birer küçük kubbeye örtülmüştür. Portalin bulunduğu kuzey cephesinde ise yarım kubbe yoktur.

Eksedralar mukarnas dolgularla yumuşatılmıştır. Merkezi kubbeyi taşıyan filpaya başlıkları da mukarnaslıdır. Sinan bu cami'de kubbe, yarım kubbe, eksedra ve mukarnaslarla zengin kubbe sistemi meydana getirmiştir. Yarım kubbeler basıklaştırılmış ve giriş yerindeki yarım kubbe kaldırılarak geniş bir mekan elde edilmiştir.

Cami'de cini yoktur. Son devir kalem işleri, renkli vitraylar, kapı, pencere ve vaaz kürsüsünde çok kıymetli oyma ve bakma tazyinat camiye harkulade güzellik vermektedir. Hünkar mahfelindeki sütunlar, baklava başlıklı pembe granittendir. Kubbe tezyinatı tamamen geç devir işidir. Aslında cami'deki bütün kalemişi geç devre aittir.

Cami'nin kendi bünyesindeki tezyinatı daha önemlidir. Bunlar, sütunların kaide ve başlıklarında, sitaliktitlerde, mermer şebekelerde, söve taşlarında, bronz sütun çemberlerinde, alçı pencerelerde, pencere ve kapı kanatlarının ahşap ve alçıdançıkma geometrik şekillerden meydana gelmiştir. Ayrıca demir parmaklıklar, tunç kapı tokmakları tezyinatını tamamlar.

MİNBER.:

Mihrab'ın sağ tarafında minber yer alır. Üç şualı yıldızlar ve geometrik şekiller halinde oyulmuş mermer şebekelidir. İçice geçmiş dairelerden meydana gelen geometrik şebekenin işlenişi gerçekten çok güzeldir.

Minberin etrafı profillerle çevrilidir. Minberin üst kısmı kitabeli ve mukarnaslıdır. Kapı sövelerinde bir çift kum saati vardır. Kûlah kısmı uzun ve süslüdür.

MİHRAB :

Mihrab, mermerden ve staliktitli olarak yapılmıştır. Derinliği çok değildir, ancak üst tarafı mukarnaslıdır. Mihrab sövesi ile duvardan ayrılmıştır.

Dışarıya çıkıntısı yoktur. Oldukça sadedir. Sövesinin içine bir yazı firizi yerleştirilmiştir. Sonradan yapılmış olan yaldızlı süslemeler sadeliğini bozmaktadır.

HONKAR MAHFELİ :

Girişin sağında yer almıştır. Şimdi burası müezzin mahfeli olarak kullanılmaktadır. Ahşap bir kısım ile bölümlere ayrılmıştır. Eskiden 8 sütun üzerine oturmaktaydı. Şimdi sadece 7 sütun görünmektedir. Sütunlarla baklava başlıklar arasında bronz çemberler vardır. Korkuluklar geometrik şekillerle süslenmiştir.

MOEZZİN MAHFELİ :

Dışarıda kible kapısı üzerinde ufak bir kısımdan ibarettir. Ahşap olarak yapılmıştır.

KADINLAR MAHFELİ :

Girişin yanında çok yeni inşa edilmiş olan kadınlar mahfeli, esas mimariyle hiç bir ilgisi yoktur.

PENCERELER :

Camide dikdörtgen, sivrikemerli ve roz pencere olmak üzere üçlü pencere nizamı göze çarpar. Alt kat pencerelerin geometrik motifli, tahta kapakları orjinaldir. Caminin içinde, mihrabın sağında ve solunda ikişer pencere bulunur. Bunlar içeriye ışık girmesi için yapılmış dikdörtgen şeklinde büyük pencerelerdir. Aynı zamanda bu pencereler birer niş meydana getirirler.

Doğu ve batı yönlerinde üçer tane büyük dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Üst taraftaki pencereler, süs için ve renkli camlı veya -aire veya yarım daire şeklinde vitraylar kullanılarak yapılmış pencerelerdir.

KAPILAR :

Cami'nin kuzey ve batı tarafında olmak üzere iki giriş kapısı vardır. Asıl büyük kapı kuzey cephesindedir. Bu kapı üç taraftan mermer silme sövelidir. Portal nişinin içi stalaktit sıralarla doludur. İki yandaki boşluklarda ve stalaktit sıralarının altında rozetler görülür. Kapı sövesi mermerdendir. Basık kemeri kırmızı-beyaz iki renkli kilit taşlarından yapılmıştır. Sağ ve solda, duvar kalınlığı içinde stalaktitli yan nişler bulunur. Portalin iki yanına kum saatli, yuvarlak gövdeli sütuncuklar yerleştirilmiştir.

Kapı kanatları, künde kari stilindedir. Geometrik şekilde sıralanmış, altıgen ve yıldız şeklinde kesilmiş küçük parçaların birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Aralarında sedef kakmalar bulunur. Her iki kanadın üst tarafında sedef üzerine yazılı "kelime-i tevhid" in birer parçası bulunur. Ortasın da da birer "kabara bulunmaktadır. Bundan başka yine sedekten dörder tane süsleme pulu vardır. Bronz kapı halkaları değişik örnekler gösterir. Kapı tokmağı 18YY.dan kalmadır.

Batı tarafındaki kapı, niş'i üstte iki renkli, sivri kemerle niha yetlenir. Kemerin ortasında bir Ayet-i Kerime yer almıştır. Kapının basık kemeri açık-koyu iki renkli kilit taşından yapılmıştır.

Bu kapının da kanatları künde-karî tekniğindedir. Sedef kakmalar bulunur.

Kuzey Giriş kapısının üzerinde cami'nin kitabesi bulunur. Her iki kapıda mil üzerine oturtulmuştur. Cümle kapısı üzerinde rumi ve kıvrak dallardan yapılmış çok güzel orjinal oyma tezyinat görülür.

HAZİRE :

Cami'nin güneydoğusunda ve güney tarafında hazire bulunmaktadır. Burada birçok mezarlar görülür. Bu mezarların kimlere ait olduklarını öğrenmek için, bk.İ.Hakkı Konyalı, Osküdar Tarihi C.I.İst.1976. s.221-229.

TÜRBELER :

Caminin kuzeydoğu tarafında iki müstakil türbe vardır. Bunlar kesme taştan inşa edilmiştir. Birinci türbe oldukça basit bir kapıdadır. Kare mekanın üstünü sekizgen kasnaklı bir kubbe örter. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Türbenin içi beyaz sıva ile kaplıdır, tek tezyinatı altı renkli camdır.

Türbenin girişinde Türk üçgenli iki sütun yer alır. Bu kısmın üzerini dikdörtgen ve kare olmak üzere iki beşik tonoz örtmektedir. İçinde ise dört mermer mezar bulunur. Bunlar Osmanlı klasik mezar tipindedirler. Fakat bu mezarlar türbenin içine sonradan konulmuş olmalıdır. Çünkü türbe içine sadece saduka konulmaktadır. Oysa bu mezarlar mermer ve gayet süslüdür.

Kitabesi yoktur, kime aid olduğu bilinmemekle beraber Ayşe Sultan'ın olabilir. Pencere nizamı, iki katlı, altta dikdörtgen ve mermer sebekeli, üstte ise sivri kemerli petek camlı pencereler yer almıştır. Giriş hariç her cephesinde 4 er pencere bulunur.

İkinci türbe mimari bakımdan daha zengindir. Giriş kısmında 4 tane mukarnas başlıklı sütun ve duvara gömülü iki sütuncuk vardır. Sonradan yapılmış ahşap kapının üstünde orjinal kitabe bulunmaktadır.

Cepheler mukarnas başlıklı sütunlu ve sivri kemerlerle üç niş'e bölünmüştür. Yandakiler sağır niştir. Türbenin kubbe ve pandantiflerinde son devre ait kalem işi süsleme göze çarpar. Yalnız kubbenin göbek kısmında çoğu silinmiş yazı orjinaldir.

Türbenin kubbeye geçişi pandantiflerle sağlanmıştır. İçinde harab ve bakımsız bir halde altı tane sanduka vardır.

MEDRESE :

Fevkani tipte inşa edilmiştir. Cami'nin doğu tarafında yer alır. Bugün bir Osküdar sağlık Merkezi, bir kısmı ruh sağlığı Merkezi ve bir kısmı da belediyeye aittir. Güney batı tarafından ayrıca bir giriş sağlanıp, buraya yeni bir bina eklenmiştir. Dışarıdan bakıldığında bu kısım hemen belli olur. Medresenin iç duvarları tamamen beyaz badana ile boyanmıştır.

Yüksek bir merdivenle medresinin kapısına çıkılır, alt tarafındaki duvarlar orjinal olup yedi tane takviye payandası ile desteklenmiştir. Bu duvarların üst kısmı aslına uygun olarak sonradan yapılmıştır.

Medresede iki katlı pencere nizamı görülür. Alta sivri kemerli dikdörtgen ve alınlıkları tuğla sıralı ; üstte ise yuvarlak alçı şebekeli pencereler görünmektedir. Medresenin üstü 43 küçük ve bir büyük kubbe ile kaplıdır. Kubbelerin üstü orjinal kurşunla muhafaza edilmiştir. Ayrıca her odada bir tane olmak üzere 17 tane bacası vardır.

Eskiden medresenin cami tarafından, şimdi kapatılmış olan bir giriş kapısı daha vardı. İç taraftan hala dolap olarak kullanılmakta olan bu kapının üzerinde kırmızı-beyaz iki renkli kilit taşları yer alır. Kapının üst tarafındaki nişte mukarnas sıralar bulunur. Medrese, avlulu ve revaklı bir şekilde simetrik bir plan göstermekte olup, cami ile çok güzel bir uyum meydana getirmiştir. Dikdörtgen avlunun etrafında, 22 mermer sütunun taşıdığı hafif saivri kemerli revaklar bulunur, Bugün, revakların önü, camla kapatılmış ve koridor olarak kullanılmaktadır. Bir kısmı dahi aralarında bölünerek odalar şeklinde kullanılmaktadır.

Medresenin kuzey-doğu tarafında eskiden ders okutulan büyük dersane bulunmaktadır. Burası kare mekana sahiptir. Arka duvarı dışarıya doğru bir çıkıntı meydana getirir. Ancak şimdi yapılan yeni inşalar dolayısıyla çıkıntı farketmez. Kubbeye geçiş pendentiflerle sağlanmıştır. Bu odanın 5 penceresi vardır. Pencereler geçme demir parmaklıklıdır.

Medresenin cami'ye bakan kısmında odalar yoktur. Diğer 3 tarafında ise kare mekanlı, küçük kubbeli, birer pencerele odalar bulunmaktadır. Bu odalarda birer tanede ocak vardır. Yalnız güney-batı daki oda orjinaldir. Şimdi, biri dolap olarak kullanılmakta olup 2 penceresi vardır. Oca kısmı 6 köşeli kırmızı tuğla kaplıdır. Ocağın üzerinde bir de davlunbaz bulunur. Oda şimdi büro olarak kullanılmaktadır.

Eskiden avlu da 6 köşeli kırmızı tuğla döşeliymiş. Sütun başlıkları baklavalıdır. Medresedeki odalara son yıllarda mimari açıdan hiç bir kıymeti olmayan bazı eklemeler yapılmıştır.

Burada medrese odalarından başka mutfak, tuvalet ve banyo vardır. Avluda bir de havuz vardır. Bunun eskiden şadırvan olduğunu düşünebiliriz. Çünkü, muslukların yeri hale bellidir. Medrese her şeye rağmen çok bakımlıdır.

SIBXANI MEKTEBİ :

Cami'nin güney tarafındaki yokuşta mektep inşa edilmiştir. Kitabesi olmadığından hangi tarihte yapıldığı belli değildir. Yalnız, şimdi depo olarak kullanılan alt kısmı (camla kaplıdır) ndaki bir çeşme kitabesinde Fatma Hatun için yapıldığı yazmaktadır.

Bugün kütüphane olarak kullanılan mektep iki büyük kubbeli, kesme taştan inşa edilmiştir. Ancak iç tarafı tamamen sıvalıdır. Yokuştaki kapısından girilince küçük bir girişin ardından, küçük kubbeli kısma giri-

lır. Bu kısmın caddeye bakan tarafı camla kaplı olup, insana buranın daha önce bir avlu olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Sonradan kapatılıp oda şekline sokulmuştur. Kubbesi diğerine nazaran daha alçak ve ufak çaptadır.

İkinci kısma bir basamakla geçilir. Bu kısım dahi hemen hemen aynı kare ve simetrik plan gösterir. Birinci odanın kubbesi 4 pandantif'e oturur. Bir büyük iki küçük pencere ile dışarı açılır. İçerdeki 4 pencere kapatılmıştır.

İkinci odanın kubbe inşası daha değişiktir. Kareden, kubbe yuvarlağına, içi mukarnaslarla dolu 4 trompha geçilir. Kubbe zekizgen bir kasnağına oturur. Bu odada ikili pencere nizamı görülür. Alta dikdörtgen, demir parmaklıklı, yuvarlak alınlıklı 4 pencere ; üste ise 3 oval pencere yer almıştır. Alınlıkları sivri kemerli olan bu pencerelerin camları altıgenlidir.

Mektep, bir kornişle adeta ikiye ayrılmıştır. Bu kısımda kareden sekizgene geçilir. Onun da üstünde kurşun kaplı kubbeler vardır.

ÇEŞME :

Caminin kuzey tarafındaki girişin önünde yar alır. Detaylı olarak yapılmış dikdörtgen, kesme taştan olup haznesinin yüzüne mermer kaplanmıştır. Üzerinde sivriltilmiş yuvarlak bir kemer vardır. Kitabe yeri bu kemerin üstünde bulunur.

b) EDİRNEKAPI MİHRİMAH SULTAN CAMİİ VE KÖLLİYESİ
EDİRNEKAPI CAMİİ :

Mihrimah Sultan Camii İstanbul'un en yüksek tepelerinden biri üzerine Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan adına Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir.

Camii ve müstemilatı üzerinde tarih kitabesi bulunmadığı için yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgimiz yoktur.

CAMİİN İÇİ :

Mihrimah camiinde mekan doğu batı istikametlerinde yer alan üçer kubbe ile inkişaf etmiş bir plan gösterir. Dört askı kemerle abidevi bir kubbe yükselir. Bu durum daha küçük olmasına rağmen Balipaşa mescidinde de aynıdır.

Camide yan galeriler neflerin büyük bir kısmını kaplar. Dolayısıyla galeriler kubbenin altındaymış gibi görünür.

Kubbe, köşe payeleri tarafından taşınmaktadır. Kubbe ağırlığı camiinin dışında takviye kuleleri tarafından karşılandığı için perde duvarlarının ve doğu batı istikametindeki ikişer sütun ile giriş ve mihrap yerindeki duvar payelerinin hiçbir taşıyıcı fonksiyonu yoktur. Bu yüzden duvarlar pencerelerle kaplı bir durumdadır.

Kubbeye geçiş pandantifler vasıtasıyla temin edilmiş olup bunun üzerinde yüksekçe, pencerelerle açılmış ve nihayet kubbe yer alır.

Galeriler camii mihrap yönü hariç olmak üzere üç taraftan çevirmektedir. Bunlar camiin zemininden bir sekiyle yükseltilmiş olup iki katlıdır.

Yan cephelerdeki galerileri yedişer ince sütun üzerinde yükselen sivri kemerler taşımaktadır. Girişin iki yanında yer alanlar ise yedi sütun üzerinde yükselen sivri kemerler tarafından taşınır. Bu kemerler yeşil-beyazdan alternatif olarak sıralanmış mermerlerle süslenmiştir. Sütun başlıkları baklavalıdır.

Yan galeriler alttan beşik tonoz, üstte ise üç kübbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Giriş kısmındaki galeriler ise hem hem de altta beşik tonozla örtülüdür. Alt galeriler birbirine içten geçiş temin eder.

a) MİHRAP : Çok sade beyaz mermerdendir. Beş köşeli olan Mihrap dışının üst kısmı kademeli bir kemerle çevrilmiş olup içi yer yer altın yaldızlı ve stalaktitlidir. Mihrap nişinin hemen üstünde bir kitabe yer alır. Mihrap ve kitabe dikdörtgen mermer bir çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçevenin sınırlarını iki yanlardan duvara gömülmüş olan köşeli sütunlar tayin eder. Mihrabın en üst kısmı stilize palmet motiflerinin süslediği üçgen bir alınlıkla nihayet bulur.

b) MİNBER : Klasik devir özelliği gösteren minber tamamen mermerden yapılmıştır. Mermer şebekelerin düz satırları rumi palmet ve kıvrık dal motifleriyle süslenmiş olup, ortadaki madalyon panoların ve korkuluk levhala-

rının içi ise geometrik geçmeler altı şualı yıldız motiflerinden meydana gelmiştir. Dört sivri kemerler üzerinde yükselen minber külahı mimari ve altın yaldız ile süslenmiştir.

c) HONKAR MAHFELİ : Evliya Çelebi Seyahatname'sinde bu caminin hünkar mahfilinin olmadığını kaydeder. Fakat bugün doğu kısmında bir hünkar mahfili mevcuttur. Bunun sonradan yapılmış olduğu orijinal bir bölümün olmadığı ve tezyinatının hiçbir özelliği yoktur. Burası kendi içinde birtakım eşit bölümlere ayrılmış olup, altıgen ve altı köşeli yıldız motifleriyle süslenmiştir. En üste ise stilize palmet motiflerden bir yer alır. Bu ahşap kısım tamamen kirli beyaz boyayla boyanmıştır.

d) PENCERELER : Kubbe kasmağında yeşil ve mavinin hakim olduğu 24 pencere bulunur. Bunlar üst kısmı yuvarlak olan dikdörtgen pencerelerdir. Her birinin etrafı kalem işi bir pördürle tezyinedilmiştir.

Perde duvarının üst kısmında üç sıra halinde dördü rozet olan 19 sivri kemerli pencere yer alır. Doğu ve batı perde duvarlarının alt kısımlarında açılmış olan pencereler aynı sisteme tabidir. Burada üç sıra pencere görülür. En üst sıradakiler sivri kemerli olup, biri büyük ikisi küçüktür. Üç adettir. Alt iki sıra ise dikdörtgen mermer çerçeveli pencerelerdir. 12 tanedir.

Mihrap duvarında ise yine üç sıra pencere yer alır. Üst iki sıra sivri kemerli olup, vitray camlıdır ve 25 tanedir. En alt sıradakiler

ise dikdörtgen mermer çerçeveli olup sekiz tanedir. Girişteki pencereler de mihrap yönündeki pencerelerle aynı durumdadır.

e) KALEM İŞLERİ : Bugün camiin hiçbir yerinde çini yoktur. Ve olduğuna dair hiçbir iz yoktur. Yalnız Tophane Mühürdarlığından müteakid Ali Bey'den naklen : Eskiden camiin bazı yerlerinde çini varmış ama sonradan hepsi yok olmuş.

İstanbul Abideleri. 7 gün Neşriyat. T.C. Vakıflar Baş Müdürlüğü Arşivi.

Kalem işleri, Müslüman olmayan ustalar tarafından yapılmış hiçbir sanat değeri olmayan sayısız çiçekler ve hiç boş yer bırakmadan camiin içini bir ağ gibi örmüştür. Restorasyon sırasında yapılmış olan bu tezyinat kazındığında camiin yapısına uygun eşsiz süsleme şeklini görmüş olacağız.

CAMIİN DIŞI :

1 - Dış Görünüşü :

Mihrimah camiinde genellikle vertikal hatlar hakimdir. Camiin dört tarafında bütün görünüşe hakim bir vaziyette yükselen perde duvarı ve oldukça yüksek bir kasnakla belirtilen kubbe bu görünüşü kuvvetlendirmektedir.

Camiin hem yüksek bir tepe üzerine inşa edilmiş olması hem de kasnak ve kubbenin yüksek oluşu uzak mesafelerden dahi görülmesini sağlar.

Fakat bu arada vertikal hatları hafiften ve yapının görünüş dengesi ni sağlayan organlarda çok ustalıkla kullanılmıştır.

Kubbe kasmağının hemen altından başlayan kademeli kısımlar perde duvarının alt kısmına kadar iner. Bu durum caminin geometrik bir düzen içinde görünmesini sağlarken, perde duvarının hemen altından başlayan ve camiyi çepeçevre dolaşan düz korniş hattı yine caminin cephelerinde görülen pencere sıraları bu düz korniş hattı yine caminin cephelerinde görülen pencere sıraları bu düzeni kuvvetlendirir.

Her klasik camiide olduğu gibi kasnak hafif meyilli payandalarla desteklenmiş ve aralarına alçı şebekeli yuvarlak kemerli pencereler yerleştirilmiştir.

Kubbenin yanlara doğru açılmasını sağlayan ve kubbeyi destekleyen takviye kubbeleri çok köşeli olup, bunlar da esas kubbelerle olduğu gibi kurşunla kaplıdır, her birinin üzerinde alemler vardır.

Mihrap Yönü :

Her cephede olduğu gibi mihrap yönünde de istinad kuleleri arasındaki geniş sivri kemer kavsi içinde perde duvarı yer alır. Perde duvarının üst kısmına üç sıra halinde sivri kemerli ve alçı şebekeli pencereler açılmıştır, istinad kuleleri arasında kalan bölümde mihrap duvarı kornişin hemen altından başlamak ve zemine kadar inmek üzere yukarıdan aşağıya doğru dışa doğru meyilli bir çıkıntı yapar. Perde duvarını ikiye bölen kornişin alt duvarında ikisi mihrap çıkıntısının birer yanında olmak üzere

dört sivri kemer yer alır. Bu kemerler içerisinde üç sıra pencere görülür. Bu pencereler alçı şebekeli olup, sivri kemerlidirler. Alt sıradakiler ise mermer dikdörtgen çerçeveli ve demir parmaklıklılıdır. Pencere alınlıkları sivri kemerli kesme taştır.

Batı cephesi :

Perde duvarının hemen altında caminin yan mahfillerini meydana getiren üç kubbeli kısım yer alır. Kubbelerin eteğinden başlayıp burada da zemine kadar devam eder. Bunlar birbirine sivri kemerlerle bağlanmış olup, herbirinin içinde en üstte üç, diğer sıralarda ikişer olmak üzere üç sıra pencere yar alır.

Bunlardan üst sıradakiler sivri kemerli ve alçı şebekeli, alttakiler ise dikdörtgen çerçeveli olup, sivri kemerli alınlıklar yer alır. Pencereler dıştan demir parmaklıklılıdır. Her iki cephede de esas portalden başta bir küçük kapı daha vardır. Bu kapı söveleri pembe somakinden olup, gri-beyaz dekore edilmiş mermer yuvarlak kemerli bir kapıdan giriş temin edilir. Yen cephelerde eskiden caminin saçaklarını taşıyan konsol ve sütunlar da yer almaktadır.

Giriş Yönü :

Avlu zeminden yüksekte olup, stalaktit başlıklı mermer granit sütun üzerinde yükselen sivri kemerlerin taşıdığı yedi kubbeli son oemaat yeri abidevi bir görünüş arz eder.

Sütunlar gerek camii duvarına gerekse birbirlerine demir atmalarla bağlanmışlardır. Camiin dış yüzündeki sivri kemerlerden ortadaki portale isabet etmiştir. Bu kemer hem daha büyük, hem de yüksektir. Kemerler içinde iki sıra ikişer pencere açılmıştır. Pencereleler dikdörtgen çerçevelidir. Alttakiler sivri, üsttekiler ise yuvarlak kemerlidir. Sağ ve sol cihetlerde minare ve yan mahfillere geçen ikişer kapı pencere görünüşünde olup, geometrik geçmelerle tezyin edilmiştir. Son cemaat yerindeki nişler de çok köşeli olup, stalaktitlidir.

Kapı büyük sivri kemer içinde dikdörtgen birçerçeve ile belirtilmiş olup, baklava motifli bir firiz kapıyı üç taraftan dolaşır. Dikdörtgen kitabe boşluğu üzerinde ise üçgen bir alınlık ve bu alınlığı sınırlayan stilize palmet ve rumi motiflerden bir firiz vardır.

Kapının iki yanında sivri kemerli büyük kemerin yan duvarlarında çok köşeli nişler nihayet kumsaati biçimindeki köşe süsleri portalı zenginleştiren unsurlardır.

Minare :

Camiiin sağ tarafında minare vardır. Tamirlerle orijinalliğini kaybetmiştir. Kesme taştandır. Şerefenin alt kısmı stalaktitlidir. Restoreden sonra kaba bir görünüş almıştır.

Avlu :

Mabedin avlu planı Sokullu Mehmet Paşa ve Mesih Paşa camiiilerinin lulu planına çok benzer.

Cami avlusuna giriş dört kapı ile temin edilmiştir. Bunlar da simetrik olup, ikisi doğu ve batıda bugün kullanılmayan ikisi de kuzeydedir. İçeri medrese binasına bitişik küçük bir yapı blokundan girilir. Bu kısım da medresede olduğu gibi taş ve tuğladan renklendirilmiştir. Kare mekanlı üstü kubbeli bir küçük odacığın avluya ve caddeye bakan dik-dörtgen kesme taş çerçevesi birer penceresi ve birde küçük kapısı vardır. Bir küçük, bir de büyük iki sivri kemer üç cepheyi de süsler.

Avlu zemini sokak seviyesinden yüksekte olup, çok sade basık yuvarlak kemerli bir kapıdan merdivenle avluya çıkılır. Karşımızda caminin sol giriş kapısı yer alır. Sağ taraftan ayna tonozlu dehlizden ise şadırvan avlusuna gidilir. Burada imam ve kayyum odaları son cemaat yerine medrese kubbelerinden daha yüksek kubbeler ve kademeli kemerlerle bağlantı temin eder.

Avlu üç taraftan revaklarla açılmıştır. Bunların hemen arkasından sağ ve sol taraflarda medrese odaları yer alır.

Avlu sütunları baklava başlıklı olup, mermerdendir. Bunlar birbirine demir atmalarla bağlıdır. Avlu revaklarının kubbeleri tuğla işçiliğinin güzel örneklerini verirler.

Avluya girişi temin eden kapılardan şadırvana ulaşan dekoratif olarak taş döşenmiş yollar vardır. Bunun dışında zemin topraktır. Yolların birleştiği noktada zarif bir şadırvan yer alır.

Şadırvan 16 sütunlu ve 16 muslukludur. Şadırvanın sütun başlıklarındaki ve tunç bileşiklerindeki incelik bize Sinan'ın bir eseri karşısındadır. Şadırvanın ortasında bir fiskiye bulunmaktadır.

DIĞER KÜLLİYE BİNALARI :

1 - Medrese Odaları :

Medrese odaları avlunun sağ ve sol tarafında olup, 20 tanedir. Bunlar kare planlı ve kubbe ile örtülü küçük odacıklardır. Kubbeye geçiş pandantiflerle olup, bunlar içten sıva ve badana ile örtülmüştür. Her odanın avluya bakan dikdörtgen çerçeveli ve demir şebekeli bir penceresi olup, yine her odanın tahta bir kapısı vardır. Odaların içerisinde sokak tarafındaki duvara açılmış bir ocak ve iki yanında dikdörtgen pencereler yer alır. Bunlar dolaplık olarak kullanılır.

Dıştan avlunun yan duvarları aynı zamanda medrese odalarının da dış duvarını meydana getirir. Doğu duvarı restore edilmiştir. Kırmızı tuğladan aralarına beyaz harç konmak suretiyle dekoratif olarak örtülmüştür. Duvar yüzünü tamamentuğla ile örülmüş dekoratif kemerler kaplar.

Kemerlerin birleşim noktalarından aşağıya kadar inen duvar payeleri ve bunlar arasında kalan sahada ise yine kırmızı tuğladan meydana gelmiş dekoratif kemerlerin süslediği ikişer nis yer alır. Odaların üstündeki kubbeler kurşunla örtülü olup, arkalarından ocak bacaları yükselir.

Batı duvarı ise orijinal olup, muntazam olmayan taştan dekoratif olarak yapılmıştır.

Sıbyan Mektebi :

Camiin sağ tarafındaki mezarlığın önünde külliye binalarından biri olan Sıbyan Mektebi yer alır.

Burası bir kenarı 18 metre, diğeri 7 metre olan dikdörtgen bir mekandır. Mektebin iç kısmı iki oda halindedir. Biri daha büyüktür. Diğeri ise kareye yakındır. İki odadan birbirine geçiş ara duvarına açılmış mermer süveli bir kapı ile temin edilmiştir. Bu kapı ceviz ağacından yapılmıştır ve tezgiyat olarak geometrik geçmeler kullanılmıştır.

Giriş istikametine göre sağdaki oda zemini daha yüksek olup, içten beşik tonozla örtülüdür. Odanın batı duvarında şimdi kullanılmayan mermer çerçeveli dikdörtgen sağır pencereler yer alır. Herhalde bu kısımlar vaktiyle dolaplık olarak kullanılıyordu. Şimdi temiz bir şekilde badana yapıldığından raf işine rastlanmamıştır.

Bunların üstünde sivri kemerli pencereler yer alır. Pencereler dıştan alçı şebekelerle kaplanmıştır.

Güney ve Kuzey cepheleri (iç) birbirinin aynıdır. Bu kısımda iki sıra pencere görülür. Üst pencereler yine içten sivri kemerli ve dıştan alçı şebekelidir. Alt sıradakiler ise mermer çerçeveli olup, dikdörtgendir.

Odanın Doğu kısmında ise giriş kapısı ve onun solunda yine mermer çerçeveli sağır bir pencere yer alır.

Bu kısım hocaların oturmasına mahsus olan özel dairedir. Diğer oda daha büyüktür. Burası bölüntüsü olmayan bir mekan olmakla beraber burada biri pandantifleri çok aşağıdan başlayan bir kubbe, diğeri de ayna, tonoz olmak üzere iki örtü sistemi kullanılmıştır.

Doğu pencereleri iki sıra halindedir. Ost sivri kemerli ve dıştan alçı şebekeli alt ise mermer çerçevesindedir. Mermer çerçeve dikdörtgendir. Pencereler ikişer ikişer karşılıklı yer alır. Zemin muntazam kesilmiş altıgen taşlardan meydana gelmiştir.

Dıştan sekizgen kasnaklara oturan üç kubbe ile örtülüdür. Yapı malzemesi olarak bir sıra muntazam kesme taş üç sıra tuğla kullanılmıştır.

Doğu Cephesi :

Ost üste iki pencere yer alır. Ostteki muntazam kesme taş ve dikine olarak 3 sıra tuğladan alternatif olarak yapılmış sivri kemerli olup alçı şebekelidir. Alttaki ise muntazam kesme taştan dikdörtgen çerçevesindedir.

Batı cephesinde aynı şekildedir.

Güney ve Kuzey Cephesleri :

Güneyde Türbe, Kuzeyde Mezarlığa bakan cephesler bir yana bırakılacak olursa hocalara ait bölümdeki pencere sistemleri Doğu ve Batı cepheslerin ve dolayısıyla da birbirlerinin aynıdır. Bir farkla ki burada da iki sıra halinde ikişer pencere yer alır.

Diğer tarafta, ise dikdörtgen mermer çerçeveli ikişer pencere zemine kadar inmiş olup bunların üstü dikine konmuş olan yanları şişkin sivri tuğla kemerle tezyen edilmişlerdir. Pencere çerçevesi ile kemer arasında kalan yarım daire boşluklarda ince tuğla dizileri ile tamamen örtülmüştür.

Türbeye açılan kapıların söveleri tamamen mermerden olup, yuvarlak kemerlidir. Kemerin üstünde mermerden dikdörtgen bir kitabe boşluğu bırakılmıştır. Kapı çerçevesinin üstü sivri kemerli iki sıra kicine tuğla ile tezyin edilmiştir. Muntazam olmayan hayli eski taş işçiliği bunu gösterir.

Mezarlığa bakan cephede ise yine aynı pencere ve kapı sistemlerini görüyoruz. Yalnız buradaki kapı kemeri beyaz-pembe somaki mermerin alternatif olarak sıralanmasından meydana gelmiştir. Pencere ve kapı üstündeki kemerlerin diğer tarafta tuğla ile doldurulmuş boşlukları burada muntazam kesme taştan yapılmıştır.

Mektebin önünde şimdi kubbeleri tamamen çökmüş her tarafı yeniden restore edilmiş ve kıymetli lahitleri parçalanmış bir türbe vardır. Burada 13 kadar mezar harabesi görülür.

Rüstem Paşa'nın damadı Sadrazam Ahmet Paşa ile Mihrimah Sultan'ın akraba ve taallukatı burada medfunmuş. Mektebin sokak tarafındaki duvarı üzerinde şöyle bir kitabe vardır.

"Yaptı Mihrimah Sultan Mekteb-i İbtidaiy-i Sebyan"

ÇIFTE HAMAM :

Camiye göre Güney-Batı istikametindedir. Camii ile birlikte inşa edilmiştir, çifte hamam şeklinde inşa edilmiş olup, Mimar Sinan'ın eseridir. Bugün harap bir vaziyettedir, depo olarak kullanılmaktadır.

Glück hamamın yapılış tarihini 1548 olarak gösteriyor⁽¹⁾ Camiin kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. Üsküdar'daki aynı adlı camii 1548 yılında yapılmıştır. Buna göre diyebiliriz ki Edirnekapı'daki hamam da aynı tarihte yapılmışsa tabiidir bu hamam da 1548 tarihinde yapılmıştır.

Hamamın her iki kısmı da simetrik bir plana göre tanzim edilmiştir. Camekanların dış duvarları küçük yuvarlak taşlarla köşeler de müntazam kesme taşlarla örülmüştür. Sivri kemerli pencereler üstleri ahşap bir çatı ile örtülü camekan kısmının cephesini süsler.

Sıcaklık kubbeleri harçla kaplanmıştır. Duvarlarında moloz taşı ve tuğla kullanılmıştır.

Hamam dış görünüşü itibariyle çok sade bir tesir bırakmaktadır. Erkekler kısmına giriş cadde üzerinde, kadınlar kısmına giriş ise güneydedir. Her iki tarafı simetrik olarak inşa edilmiş camekanların kenarları 12 metre olan birer karedir. İç tarafları taş payelerle çevrilmiştir. Glück'a göre ahşap çatılar zelzeleden sonra yıkılan kubbelerin yerini almıştır. Bu çatıları da ahşap sütunlar taşır. Tavanın köşe kısımlarında yelpaze biçimli üçgenlerden sekizgen bir şekil meydana gelmiştir. Kadınlar camekanının tavanı karedir ve köşelerde de üçgenler yoktur.

Erkekler kısmında iki sıra halinde, kadınlar kısmında ise yalnız üst sırada pencereler açılmıştır. Buna mukabil altta sivri kemerli nişler duvara hareketlilik kazandırır.

Her ikisi de soğuklukla üçe ayrılmıştır. Ortadaki dikdörtgen kısmın üstü aynalı tonozla örtülmüştür. Erkekler soğukluğunda sağ tarafta kubbeli bir oda, solda ise kemerle ayrılmış bir yer vardır. Kadınlar soğukluğunda dikdörtgen mahalin iki tarafında birer kubbeli oda vardır.

Sıcaklıklara hamamın halvetinden geçilerek gidilir. Her iki sıcaklık tam bir simetri gösterir. Eyvanlar haçvari plana göre tanzim edilmiş olup, köşelerde halvetler yer alır.

Halvet kapılarının açıldığı kesilmiş köşelerde sıcaklığın ortası sekizgen bir mekan yapısı gösterir. Kubbeler bu mekanın duvarları üzerine oturur. Eyvan kısmında iki trombla yarım kubbeye geçiş temin edilir. Yarım kubbelerin üzerinde altıgen ışık pencereleri vardır.

Sinan bu eserinde de dört eyvanlı haç şeklindeki klasik planlı hamam formunu devam ettirmiştir.

II . BÖLÖM

VAKIF GELİR ve GİDERLERİNİN İNCELENMESİ

A - VAKIF GELİRLERİ :

Mihrümah Sultan'a ait vakıfların gelirleri vakıf mukataalarından toplanan vergilerden müteşekkildir. Vakıf mukataalarının hepsine ait gelirleri tesbit etmek mümkün olamamıştır.¹

a . GİZYE GELİRLERİ :

Vakıf köylerinden, Miri tarafından toplanan cizye vergisinin belirli bir miktarı vakfa iade edilmektedir. 18 ve 19 asırlarda bu miktar vakfın Cizye geliri olarak 3500 guruştur.² (560000 Akçe)

Bu cizye Mihrümah Sultan'ın vakıf mukataalarından Selanik inebahtı Silistre ve Paşa Livalarına bağlı köylerinden toplanmaktadır.

1 . B.A.MM.No.6072.gücrerim.1124.Tarihli vakıf muhasebe defteri,Bu defterde gelirler toplam halinde verilmiştir. bkz.vesika.I.

2 . B.A.C.E.No.2851.6 sefer 1221 tarihli arzuhal

Mihrümah Sultan vakıflarını kızı Ayşe Sultan'a hibe etmiştir.

Aynı zamanda Rustem Paşa'nın vakıfları da Ayşe Sultan'a tevarüs ettiğinden yukarıda belirtilen miktarın tamamının Mihrümah Sultan'a ait vakıflardan toplandığını söyleyememekteyiz. Ancak bu miktar Ayşe Sultan'a ait vakıfların toplam Cizye geliridir.¹

Vakfa iade edilen Cizye gelirlerinin hangi tarihten itibaren 3500 guruş olduğu tesbit edilememekle beraber vesikalarda geçen "..... ber-mutad-ı kadim üzre alınan...." ibaresinden bu miktarın uzun bir süre değişmemiş olduğunu anlıyoruz.²

b) MUKATAAT GELİRLERİ

Ayrı ayrı tesbit edebildiğimiz köyler ve ait olan gelirleri aşağıda gösterilmiştir.

Selanik Sancağına tabi Karaferye kazasının vakıf kaydı: Nahiye-i Karaferye der Liva-i Selanik.³

An mülk-i sultan oldur ki Karaferye kazasında vakı olan Kariye-i Bodrum ve Kubana ( ) ve Tok kasrı ( ) ve Minlak ( ) ve İsfenç ( ) ve Kircal ( ) Anyesi ( ) ve Anyakasrı ve Lecişte ( ) ve Kaysuhur ( ) ve Sili ve Oskotna ( ) nam kariyeleri seidatü'l-muhasenat ve Şehide tü'l mumat merhum ve mağfurunleh Sultan Süleyman Han tabe seraha Hazretleri Seyidetü'l-muhadarat ekliletü'l-muhasenat ta'cul-ali ve S-sa'adat
1 . B.A.C.E.. No.2851 ve 10170 s.Ca.1204 tarihli arzuhal
2 . B.A.C.E. No.2851.ve T.S.M.A.D.744/2
3 . C.Evkaf No.3992.C.B.M.1125 tarihli arzuhal ve derkenar kaydı.

Mihrümah Sultan damet ismetüha hazretlerine cem' hudut ve sınırlarıyla ve tevabi'i ve levahıkıyla ve bilâl ve cibali ve enhar ve eşcariyle ve haraç ve yave-haraç ile beytü'l-mal ve mal-ı gaibile ve mal-ı makfudu ve yavesi ve kaçkunu ve resm-i cürm-i cinayati ve rüsum-i ganem ve gallatı ve bad-ı havası ve tayyaratı ve baki müteveccihati ve müteallikaıyla ve'l-hâsıl kafe-i mahsulat-ı şer'iyeye ve ammeiaidat-ı örfiyesiyle memma-zikir velem-yüzker serbest mefruzu'l-kalem maktu'u'l-kıdem min-küll'il-vucuh temlik edüp dilerse sata ve isterse bağışlaya murad iderse vakf ede ol bapta evlad-ı emcad-ı ali-nejadından ve vüzera ve ümeradan ve erkan-ı ayanından mutasarrıfın-ı emval ve mübaşirin-a' malden ve gayriden hiç fert kainen men-kan ve keyfe mekan bi-vech-i mine'l -vucuh mâni ve dâfi olmaya tebdîl ve tağyîr kılmaya ve her kim tebdîl ve tağyîr ederse indallahü mülükü'l vudud idad-i mücrimin ve zümre-iasiminden ola deyü mülk-name ve sınıyrname-i şerifleri ihsan eylediklerinden gayri sa'adetlü padişahımız ea'zallahu ensarahu hazretleri dahi uslub-ı mezbur üzre mukarrer tutup mukarrername-i şerifleri erzani ve mezkur kariye ahalisinden kürekçi ve azab yazılmaktan ve yeniçeri oğlanı vermekten ve sancaktan ve ulaktan ve celebten ve üstübü (?) vermekten vesair avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf ve müslem olmaları için dahi ellerinde nişanlı ahkam-ı şerifleri olmağın Defter-i cedid-i Hakaniye dahi kayd olundu.

Bu kazadan ve ona tabi kariyelerden toplanan yıllık gelir cem'an 80000 akçedir.

Keza, Selanik Sancağına tabi' Bilatimine ( ) kazası¹ nın köylerinden Anbilake ( )den toplanan yıllık vergi miktarı 9360 Akçedir. Bu vergiler şöyle sıralanmaktadır.

Kariye-i Anbilake Nülk-i Hazret-i Mihrumah Sultan tabi'-i

Bilatimine

Neferan 200 adet, bive 22 adet toplam 22 adet.

Haşılât :

Ispenç	6432
Resm-i otluk	1000
Hınta 10 Keyl	260
Şa'ir 5 Keyl	70
Üşr-i pembe 16 (?)	48
Üşr-i bağçe	618
Bagat-ı dönüm 33 resim	420
Adet-i deştebani-i bagat	
ma'dane-i davar	54
Adet-iağnam ma'	
resm-i ağnam	150
(.....?)	220
Resm-i arus	90
Resm-i yaylak-ı Hasanbaba	3

Keza Selanik Sancağına tabi' Avrathisarı kazasına bağlı Kılıkış

( ) kariyesinde :

16 adet müslüman

125 adet zimmiyan

141 neferan

Hasılat :

Çift	9 adet	198 akçe
İспенç	236 hane	5900 akçe
Kendüm	100 keyl	2500 akçe

Niyabet ve resm-i arus ma'

deştibani ve tapuy-ı zemin (54 akçeden)7074 akçe

14662 akçe

Keza Böğürtlenci nam-i diğér Altuncu tabi'i Avrat hisarı :

Çiftlik 12 adet

Hasılat :

Çift	5 adet	110 akçe
Yörükan	49 hane	294 akçe
İспенç	133 hane	3325 akçe

Öşr-i gallat ve

hububat

5363 akçe

Niyabet ve resm-i arus ma'

deştibani ve tapuy-ı zemin

3000 akçe

9392

Yekun 13662 Fark 4270

Tırhala Sancağı'na bağlı Yenişehir kazası ve buna tabi'kariyelerin yıllık hasılatı :

Bakraç Tatarı :		Toplam
Neferan 23 adet	( ) adet 32	26
Bive 3	Zımmı adet 4	36
26	36	62

Hasılat :

Resm-i çift		346 Akçe
Hınta	46 Keyl	1196 akçe
Sa'ir	21 Keyl	294 akçe
Tapuy-ı zemin ve deştebani		30 akçe
		1086
Yekun ma'gayri		3760 akçedir.

Koca İlyas Deresi nam-ı diğer Hacı Koca Basan :

Neferan 4 adet

Hasılat :

Resm-i çift		48 akçe
Hınta	10 Keyl	260 akçe
Sa'ir	3 keyl	42
		350

yekun ma' gayri 364 akçedir.

Hızır Obası :

yekun 3335 akçedir.

Hacı Sofu :

Neferan 16 adet

Zımmı 2 adet

Hasılat :

Resm-i çift		192 akçe
Hınta	46 keyl	1196 akçe
Şa'ir	38 keyl	490 akçe
Tapuy-ı zemın		51 akçe

yekun

Koca Basan :

hasılat¹:

Hınta	12 keyl	312 akçe
Şa'ir	4 keyl	56 akçe
Burcak	3 keyl	27 akçe

Yekun ma'gayri akçedir.

Üşr-ı Koca Basan

Hasılat :

Hınta	12 keyl	312 akçe
şa'ir	5 keyl	70 akçe
yulaf	4 keyl	27 akçe

yekun ma' gayri 4192 akçedir.

T. Ahali tarafından mezkur kariye sipahisine verdikleri vergiler.

Hacı Mustafa Obası :

Neferan 10 adet

Zımmı 3 adet

Hasılatı, resm-i çift ve hınta ve şa'ir ve resm-i tapu-ı zemin
vedeştebanı yekun ma' gayri 1834 akçe ma'tekmil-i sabıka
3000 akçedir.

Resm-i çift ve mücerred		132 akçe
hınta	48 keyl	1248 akçe
şa'ir	15	210 akçe
tapuy-ı zemin ve deştebanı		50 akçe

Hızır Obası :

Neferan 16 adet

Zımmı 3 adet

Hasılat :

Resm-i çift		180 akçe
hınta	110 keyl	2860 akçe
şa'ir	35 keyl	490 akçe
tapuy-ı zemin		200 akçe
öşr-i bostan		21 akçe

yekun ma'gayri 4344 akçedir¹

---

1 . İcmal defterinde 3724 akçesi ifraz edilmiştir.
Yukarıdaki yekun mufassal defterdeki kayıttır.
Bu iki kariyede timar sahiplerinin aldıkları vergiler de
bulunmaktadır. C.Evkaf.10345.

Tırhala Sancağına tabi Yenişehir kazasında bulunan Mahi Falih adlı kariye ( ) 26360 akçe zeametli sabık Dergah-ı Ali çavuşlarından Berber-i Şehriyari İbrahim'e iltizam olarak verilmiştir. (H.1226)¹

Tesbit edebildiğimiz bu köyler elbette, vakfın bütün köylerini ve dolayısıyla bütün gelirlerini açıklamaya yeterli olmamaktadır.

Aşağıda, Mihrümah Sultan vakıflarının köylerinin isimleri belirtilmiştir. Bu listenin hangi tarihte tutulduğu belli değildir. Ancak yazıdan 17 Y.Y. da tutulduğu anlaşılmaktadır!

Kazay-ı Yenişehir

Bakraç		Hacı Halidli	( )
Ganiçeli	( )	Hacı Himmetli	( )
Ömerli	( )	Gürleşli	( )
Türkeşli	( )	Subaşı	( )
Küçük Sofular		Büyük Sofular	( )
Yenice		Büyük Gedi	( )
Sinad	( )	Anbilake	( )
K.Kotimiye	( )	Karıca	( )

---

1 . Mihrümah Sultan vakfına aid kariyelerin ve tabi' oldukları kazaların isimleri. T.S.M.Arşivi D.7441/7 .Tarihî Arşiv

Bela-Slatina

Nahiye-i Bilatimine tabi-i Yenişehir

Benlimüne	( )	İskotine	( )
Bilatimine	( )	Berleya	( )
Gavaradça	( )	Malatirye	( )
Kıranıye	( )	Hasan Baba	
Hacı Obası		Ömerli	
K. Kesriye		Odanat	( )
Kara Halidli	( )	Osman Bikari	( )
Balamuceli	( )	Derelü	
Kiçili	( )	Kozed Deresi	( )
Karacık	( )	Timurlu	( )
Ödçin	( )	Bahşiyar	( )

Selanik Sancağına tabi' Kara Perye Kazası :

Laktahod	( )	Lecişte	( )
İsfeniçe	( )	Aynasil	( )
Kapakud	( )	Ovalu nam-ı diğer Kırcal	
Menlik	( )	Bodrum	
Ayna Kasrı		Kubana-ı Atik	( )
Kubana-i Cedid	( )	Tatlıcı	( )
Eskutiye	( )		

Kazay-ı Çatalca

Gode	( )	Belavedicebe der Kazay-ı	
		Bedrecik	( )

Kazay-ı Avrathisarı

Kılıkış	( )	Torice	( )
		Özeküb	( )
Esterçeşte	( )	Lirkhod	( )
Dolyat	( )		
		Samakov	( )
Calıye	( )	Ihralon	( )
Yerdudan	( )	Zolukoçan	( )
Yeniköy		Alakilise Derbendi	
Hacı Berde	( )	Çamurlu	( )

Kazay-ı Filibe

Isterlice	( )	Oruç Alanı	
K.Yeniköy		Attar	( )
Çakırlı	( )	Levasel	( )
Taracık	( )	Yoğova	( )
Ali Fakolu	( )	Timor Desli	( )
Dürzili	( )	Izzeddinlü	( )
K.Izzeddinlü		Kara Nasuhlu	( )
Satı Oğulları	( )	Hayreddinlu	( )

Bu köyler Mihrümah Sultan'a Babası Kanuni Sultan Süleyman tarafından temlik edilmiştir. Tamamen serbestiyet üzere olan bu araziler bütün vergileri ve hasılatları ile birlikte Mihrümah Sultan tarafından Üsküdar'da ve Edirne Kapısında yaptırmış olduğu cami ve külliyelere aynı zamanda Arafat'taki so yollarının tamiri, ve senelik 5000 Sikke Mekke-î Mükerrreme ve Medine-i Münevvere'deki fakirlere ihsan eylemiştir. Bunları Evladiyet üzere vakfetmiştir.

H.978 (1570) senesinde kızı Ayşe Sultan'a vakfı tamamen hibe etmiştir.¹

VAKIF GİDERLERİ :

Mihrümah Sultan'ın Üsküdar ve Edirne Kapısındaki vakıf eserlerinde çalışan görevliler tayinle işbaşına getirilmekteydiler.

Vakfiyede belirtildiği üzere ve vakfiye değişmediği müddetçe vakıf görevlilerinin aldıkları yevmiyeler de tahsis edildiği nisbette aynı kalmaktaydı. Mesela, Üsküdar Camii cüzhan yevmiyesi 1003,1026,1027,ve 1047 senelerinde 2 akçe olup²1207 senesinde dahi yevmiyesi 2 akçedir.³ Bu suretle vakfın diğer bütün görevlilerinin de yevmiyeleri aynı kalmaktaydı.

Vakıf görevlilerinden biri öldüğünde veya görevini bıraktığında⁴ varsa oğlu, lakin bu görevi yapabilirse⁵, yoksa erbab-ı istihkaktan

- 1 . C.Evkaf.No.8563.
- 2 . Mihrimah Sultan Vakıf muhasebe Defteri, B.A.M.MD. No.6014.
- 3 . B.A. Cevdet Evkaf No.3174.
- 4 . B.A.C.Evkaf No.249....Mihrümah Sultan, Rüstem Paşa Ve Hacı,Ayşe Sultan vakıflarının Yevmi 20 akçe vazife ile Ruznamçe-i saniolan Hafız Abdullah Efendi b.İbrahim fevt olup oğlu erbab-ı istihkaktan Atullah Efendi b. Merhum Hafız Atullah'a tevcih ve yedine Berat-ı Alışanı İhsan buyrulmak.. ...sene 15 Ca.1230.
- 5 . Aynı vesika ve T.S.M,A.No.D.7441/3 sene 6 m.1106 (25 Nisan 1815)

biri¹ veya mahalle sakinleri ve esnafı tarafından bu göreve layık bir kimse seçilerek tayin olunurdu.² Bununla birlikte umumiyetle görevliler kendi rızalarıyla görevlerini bir başkasına feragat edebilmekteydiler.³

1 - Vakıf muhasebe defterleri :

Mihrümah Sultan'ın vakıflarına aid ikisi Başbakanlık Arşivinde, biri Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde olmak üzere üç adet vakıf muhasebe defteri tesbit edebildik. Bunlardan Başbakanlık Arşivi M.MD.6072.No:lu defter vakıflarının gelirlerini ve giderlerini ayrı ayrı belirtmesi bakımından diğer iki defterden tamamen farklıdır. Gerek Başbakanlık Arşivi M.MD. 6014 NO lu defter, gerekse T.S.M.Arşivi D.3850 No:lu defterde sadece vakıf müesseselerinde çalışanların isimleri ve yevmiyeleri mevcuttur.

Bir numaralı defter diyebileceğimiz, Bş.Arşivi M.MD. 6014 No: lu defter, dört ayrı yıla aid muhasebeleri içermektedir. Bu defterin sonunda yer alan takrirden 994 senesinden itibaren tutulduğu anlaşılmaktadır. Karışık olarak çitlenmiş olan ve 994 tarihinden başka, 1003,1026 ve 1037 senelerine ait muhasebeleri içeren bu defter, Sadece Mihrümah Sultan'ın değil, fakat Rüstem Paşa'nın vakıflarını da içinde bulundurmaktadır.

Defter'in sonundaki takrirden Mihrümah Sultan'ın Kızı Ayşe Sultan tarafından padişaha sunulan arzuhalde sadece Rüstem Paşa'nın vakıflarının

zikredildiği⁴ halde, defteri incelediğimizde Ayşe Sultan anne ve babasından
1 . B.A. C.Evkaf, No.563, 1932,3174. (27 Temmuz 1694)
2 . B.A.C.Evkaf No.3746
3 . B.A.C.Evkaf No.3593,4232,11079 ve T.S.M.Arşivi No D.7441/4 ve 5
4 . ....Ayşe Sultan Damat İsmetüha Südde-i saadetime arzuhal gönderip mukadema vezir-i a'zam iken vefat edenbabası Rüstem Paşa'nın cümle evkafına evladı ve benatı natı olup cihetlerinin azl ve nasbiellerinde ola deyü şart etmeğin.....vakfın tevliyetini vakıf şartlarına göre evladiyetten tayin edilmesini arz ediyor.

bütün tevarus tüm vakıfların muhasebeleri bulunmaktadır. Yine bu takrirden İstanbul Kadısı tarafından vakıfların kontrol edilebileceğini görüyoruz!

a - H.994 senesi vakıf muhasebe defteri :²

1 No:lu defterin en erken tarihli muhasebesi olup, Mihrümah Sultan ve Rüstem Paşa'nın vakıflarına aittir. Defterin ilk bölümü Mihrümah Sultan'ın Üsküdar camii ve imaretinde çalışanlara ayrılmıştır. Her bir görev bölümü bir başlık altında toplanmış olup, bu görevi yapanların isimleri ve aldıkları yevmiyeleri ayrı ayrı belirtilmiştir. İkinci bölümde Mihrümah Sultan'ın Rüstem Paşa türbesine yaptığı vakıflar yer almaktadır. Türbede çalışan cüzhanlar aynı şekilde isimleri ve yevmiyeleri ile birlikte belirtilmiştir. Üçüncü bölümde Mihrümah Sultan'ın Edirne Kapısı Camiinde çalışanlar yer almaktadır. Aynı zamanda Sultan Süleyman Türbesi'indeki görevliler de bulunmaktadır.

Diğer bölümünde ise Mihrümah Sultan'ın vakfına dahil olan vazifeliler bulunmaktadır. Defterin geri kalan kısmı Rüstem Paşa'nın vakıflarına ayrılmıştır. Aşağıda tabloda daha iyi izlenebilir.

Ayrıca başka hiç bir kayıta tesadüf edemediğimiz Mihrümah Sultan'a ait görünen Hama ve Humus'taki tekkeler aslında, muhtemelen Rüstem Paşa'nın vakfı olmalıdır. Bu kısım, daha sonra ciltlenirken karışmış olmalıdır. Bu sebeple tabloda bunlara yer vermedik.

---

1 . .....El muhtas Bi-mezid-i inaneyetül-melik'ül-muin melâna İstanbul Kadısı zidet fezailehu tavki'i tefi hümayunun vasıl oluncak malum ola ki.....hala hilaf-i şart-ı vakıf düşen cihetler senin tarafından arz olunmağla.....

2 . 994 (1585-88) tarihli defter, 6014 No:lu defterin esasını teşkil etmekle beraber, sayfadan sayfaya kadardır. Üzerinde her hangi bir tarihe tesadüf edemedik. Fakat defterin Esas başlama tarihi 994 olduğundan bu tarihsiz bölümü (994) tarihli ilk muhasebe defteri olarak kabul ettik.

Bu defterde Mihriimah Sultan'ın tüm vakıfları yoktur. Fakat Yeni Bahçe'deki mektebi, Daye Hatun Mescid'indeki vazifeliler, Tolga Kasım Mescid'i çalışanları yer almıştır.

Toplam 314 kişi çalışmakta ve günde 870 akçe almaktadır. Bu seneye ait, vakfın gelirlerini tesbit edemediğimiz için, bir karşılaştırma yapmamız mümkün olmadı. Müteakib tarihli defterlerde kesin olmamakla beraber bir karşılaştırma yapmak mümkün olacaktır.

ÜSKÜDAR CAMİİ

Sene 994

1585-86

ÇALIŞANLARIN ALDIKLARI YEVMIYE
SAYISI TOPLAMI

MÜTEFERRİKA	12	63	Vazifeleri ve yevmiyeleri aynı-ayrı belirtilmiştir
DEVİRHAN	10	22	Sermahfel 4 akçe Devirhanlar 2 akçe
ECZAHANAN-I VAKT-İ SUBH	30	61	1 sermahfel 3 akçe 29 cüzhan 2 şer akçe
ECZAHANAN-I VAKT-İ ASIR	30	61	1 sermahfel 3 akçe 29 cüzhan 2 şer akçe
MÜZEZZİNAN	7	29	1 sermahfel 5 akçe 6 müezzin 4 er akçe
MÜSEBBİHİN	6	6	birer akçe
SARACIYAN VE KAYYIMMAZ	6	20	3 kayyim 3,5 akçe 3 seraç 3 akçe
HADEME-İ SAİRE	3	58	mütevveli 40 akçe Katib 10 akçe ŞEYH-İ Ta'am İmaret 8 akçe
YEKON	104	320	

Va'iz	: 10	Noktaf	: 2
Hatib	: 9	Mu'id	: 5
İmam	: 10	Müderri-i medresi	: 5
Anmehan	: 2	Molazim	: 5
Sa'iman	: 4		
Ma'ruf	: 2		
Buhuri	: 6		
Hafız-ı mushaf	: 2		

İNARET-İ OSKODAR

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI YEVMIYE TOPLAMI	
TABBAHİN	5	17	Sec-tabbahin 5 akçe
HABBATIN	5	17	Ser-habbazin 5 akçe
FERRAŞIN VE BEVVABIN-İ TABHANE	5	13	2 Bevvab 3,5 akçe 3 farruş 2 akçe
TAYINAN VE KASE ŞUYAN	4	7	Tayinan-ı kuşet 2 kaseşuyan 1,5 akçe
KASE-KEŞAN	4	4	
NAKKAD-I ERZVE KENDUM	4	4	
MUALLİM VE HALİF-İ MEKTEB	2	5	Muallim 3 akçe Halife 2 akçe
CEMAAT-I ASİTANE-İ (OKUNAMADI)	2	4	
YEKON	26	71	

RÖSTEM PAŞA TÖRBESİ

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI YEV- MIYE TOPLAMI	
ECZAHANAN-I VAKT-I SUBH	31	65	Ser-mahfel -3 Muallim -4 akçe buraya neden konulduğu belli değil.
ECZAHANAN-I VAKT-i A'SIR	30	63	Sermahfel 3 Noktai 4
TALIYAN VE BEKÇİ- ÇIYAN-I NEHHAR	18	45	Bekçiler 1,5 akçe
TALIYAN VE BEKÇİ- YAN-I LEYL			
HADEME-i SAKAYAN-I SEBİL-HANE	6	18	4 kişi 4 er akçe 2 kişi 1 er akçe
MÖTEFERRİKA	8	23	
SULTAN SOLEYMAN TÖRBESİ GÖREVLİLERİ			
ECZAHANAN-I VAKT-i SUBH	31	65	Sermahfel 4 Ecza ve Nokta 3
YEKON	142	334	

EDİRNE KAPI CAMİİ

HADİMEY-İ SAİRE	9	51	İsimleri ve yevmiyeleri aşağıda belirtilmiştir
DEVİRHANAN	11	24	Ser-mahfel 4 akçe
MOEZZİNAN	4	21	
KAYYIMAN VE SERACİYAN	6	23	3 kayyim 4 er akçe 2 saraç 3 er akçe 1 saadi 5 akçe
FARRAŞIN	3	8	
MUALLİM VE HALİFE-İ MEKTEB-İ YENİ BAHÇE	2	6	Muallim 4 Halife 2
DAYE HATUN MESCİDİ VAZİFELİLER	4	6	
HERHUM HOCA KASIM MESCİDİ VAZİFELERİ	3	6	
YEKÜN	42	145	

Va'iz	: 10	Hatîf-1 mushaf	: 2
Hatib	: 10	Bevvab-1 Medrese	: 2
İmam	: 10	Mutemed	: 6
Buhuri	: 6		
Muarrif	: 3		
Nokta	: 2		

b - H.1003 senesi vakıf muhasebe defteri :

1 No:lu defterin 141.sayfasından itibaren başlayan 1003 tarihli defter, Mihriimah Sultan'ın Üsküdar'da olan camii ve imareti ile Edirnekapısı Cami'i ve Rüstem Paşa Türbesinde çalışan vazifelilerin isimleri ve aldıkları yevmiyeleri belirtilmiştir. 994 tarihli defterdeki gibi hergörev bölümünde vazifeliler tek tek belirtilmiş olup bu bölümlerin sonunda çalışanların ve yevmiyelerinin yekunu verilmiştir. Ayrıca yevmiyelerin bir aylık tutarı yekun olarak verilmiştir.

Bu defterin bir berat tedidi dolayısıyla tutulduğu anlaşılmaktadır. Bazı çalışanların isimleri üstünde kırmızı ile "Beratını tecdid etmemiştir" kaydı bulunmaktadır.¹

Defterin son kısmı yine vakfın diğer vazifelerine ayrılmıştır. Bunların da yekunları ve aylık tutarı belirtilmiştir. Defterin imza kısmından hangi tarihte yazıldığı ve 994 tarihli defterini, ilk defter olduğu anlaşılmaktadır.² Bu tarihte vakfa mütevellî ta'yin edilmiş olduğunu ve vakıf şartlarına uygun olarak, vakfın yönetildiğini görmekteyiz

994 tarihli defterin aksine, 1003 tarihli defterde Rüstem Paşa'nın vakıflarından hiç bahis yoktur. Keza Yeni Bahçe'deki mektep ve Daye Hatun Mescid'i vazifelileri zikredilmiş olmasına rağmen, Tolğa Kasım Mescid'indekiler ve diğerleri zikredilmiştir.²² C.1000 (12 Mart 1595)

1 iii Mehmed'in culusu nedeniyle yapılan tecdid.

2 . "Sûret-i esam-i vazife-horan budur ki nakl olundu. Tahriren fil-yevmü's-sani ve '1 işrin min şehr-i cemaziyelahır senetê selase ve elf min hicretü'n-nebeviye.Bende-i bi-mikdar Mesih e'l mütevellî-i eykaf-ı merhume Mihriimah Sultan"

MİHRİMAH SULTAN CAMİİ ÜSKODAR

22 C 1003

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI YEVMIYE	TOPLAM
MÜTEFERRİKA	11	50	Aldıkları yevmiye ve görevler ayrı ayrı belirtilmiştir.
DEVİRHANAN	10	22	
ECZAHANAN-I VAKF-I SUBH	30	62	
ECZAHANAN-I VAKF-I ASIR	30	62	
MÜEZZİNAN	4	16	
MÜSEBBİHİN	7	7	
* HADEİME-I SAİRE	15	99	Vazifeleri ve yevmiyeleri ayrı ayrı belirtilmiştir.
FARRAŞIN-I KAYYIMAN VE SARACIYAN	11	33	
YEKON	118	351	

* Mütevellî	: 40
Katib	: 10
Şeyh-i imaret	: 8
Katib-i cibayet	: 4
Vekil-i harç	: 6
Katib-i kılar	: 5
Kilari	: 4
Anbari	: 1
Kendum Gus	: 3
Farraş-ı matbah	: 2
Mammal-ı kuşet	: 1
Mutemed	: 5
Kılarî	: 2
Cabi	: 6
Merimatî	: 2

SULTAN SÜLEYMAN TÜRBESİ

	CALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI TOPLAM YEVMİYE
ECZAHANAN-I NAKT-İ SUBH	29	61
ECZAHANAN VE İHLASHAN I GAYR-İ EZ MUAYYEN	3	6
DAYE HATUN MESCİDİ		
ECZAHANAN	4	6

1 kişi teccid-i berat et-
memiştir

Sultan Süleyman Türbesinin
dışında vazifelidirler

YEKON

36

73

POSTEMPAŞA TORBESİ

1003

	CALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI TOPLAM YEVMIYE
ECZAHANAN-I VAKT-i SUBH	30	63
ECZAHANAN-I VAKT-i ASİR	30	63
TALIYAN VE BEK- ÇIYAN-I NEHHAR	18	45
TALIYAN VE BEKÇİ- YAN-I LEYL	18	45
HADİME-i SAKAYIN-i SERİLHANE	4	16
MOTEFERRİKA	6	12
*YEKÖN	106	244

* . 3 kişi teccid-i berat etmediğinden hesaptan ~~yer~~ alınmamıştır.
Defterdeki hesapta 103 neferan ve 240 toplam yevmi çıkmaktadır.

İMARET-İ ÜSKÜDAR

1003

	CALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI TOPLAM YEVMIYE	
TARBAHİN	5	19	
HARBAZİN	4	17	
BEVVABIN VE FARRASIN-İ TABHANE	4	10	
TA'YİNAN VE KASE ŞAYAN	4	7	
NAKKAD-İ ERZ VE KANDUM	4	4	
KASE KEŞAN	4	4	
MUALLİM VE HALİFE-İ MEKTEP	2	5	Muallim : 3 Halife : 2
YEKÜN	27	66	

MİHRİMAH SULTAN CAMİİ

1003

EDİRNEKAPİ	ÇALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI YEVMIYE	TOPLAM
* MOTEFERRİKA	8	45	Görevleri ve yevmiyeleri ayrı ayrı belirtilmiştir.
MOEZZİNAN	4	21	
DEVİRHANAN	11	24	
KAYYIMAN VE SERACIYAN	6	22	4 kayyim, 4 er akçe 2 seraç 3 er akçe
FARRASİN	3	8	
VAZİFE-İ MUALLİM VE HALİFE-İ MEKTEB-İ YENİ BAHCİ	2	6	Muallim :4 Halife :2
YEKÜN	34	126	
* Maiz	: 10		
Hatib	: 10		
İmam	: 10		
Bohuri	: 6		
Noktaî	: 2		
Hafız-ı mushafî	: 2		
Hafız-i medrese	: 2		
.....	: 3		

c - H.1026 senesi vakıf muhasebe defteri :

1 No:lu defterin 13. sayfasından itibaren başlayan 1026 senesi muhasebesi, esas deftere sonradan ilave olunmuş küçük bir defter halindedir. Yine Mihriimah Sultan'ın Osküdar ve Edirne Kapısı'ndaki vazifelilerin muhasebesidir. Defterin 1026 tarihli olduğunu baş tarafındaki kayıttan anlıyoruz.¹

Defterde Mihrümah Sultan'ın vakıflarından başka Rüstem Paşa'nın bazı vakıfları da yer almaktadır. Diğer tarihli defterlerde olduğu gibi, bu defterde de Rüstem Paşa Türbesi, SultanSüleyman türbesi ve diğer vakıflardaki vazifelilerin muhasebesi vardır.

Bu defter de tecdid dolayısıyla yapılmış bir muhasebedir. Beratlarını tecdid ettirmeyenler kırmısıyla işaret olunmuştur. Baş tarafta "Merhume ve Mağfurunleha Mihrümah Sultan tabet Saraha'nın vakfından vazifeye mutasarrıf olanların bir aylık mevacipleri beyan olunması için tasvid olundu" ve hesap yekün olarak verilmiş olup tecdit dolayısıyla, tecdid ettirmeyenler bu hesaptan dışılmıştır. Buna göre , bu tarihte vakıfta vazifeli olanların bir aylık maaşları 26560

- 300

26260 akçedir.

---

1 . Defterdeki kayıttaki "Defter-i milferdat-ı vazaif-i evkaf-ı merhume ve mağfurunleha Mihrümah Sultan tabet seraha der Osküdar ve gayri der zaman-ı Behman Çavuş El-mütevelli-i vakf. Fi Şurre-i Muharrem sene 1026.(9 Ocak 1617)

MİHRİMAN SULTAN CAMİİ

M.1026

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI TOPLAM KEVMIYE
* MOTEFERRİKA	5	35
MÖZZİNAN	6	24
DEVİRHANAN	10	22
ECZAHANAN-I VAKT-I SUBH VE ASİR	39	121
* ZABİTAN-I VAKF	10	105
MÖSEBBİHİN	7	7
KAYYİMAN VE SERACİYAN	6	20
FARRAŞAN	5	16
	88	350

Görevleri ve yevmiyele-
leri ayrı ayrı belirtil-
miştir.

Mütevelli	: 50	* İmam ve hatib	: 19
Katib	: 10	Muarrif	: 2
Katib-i kilar	: 5	Saadi	: 4
Katih	: 4	Buhuri	: 6
Şeyh-i imaret	: 8	.....	: 4
Vekil-i harç	: 6		
Mütemed	: 5		
Mütemed	: 5		
Suvarı	: 6		
.....	: 6		

İMARET-İ OSKÖDAR

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI TOPLAM YEVMIYE
BEVVABİN	3	7
TABBAHİN	4	17
HARBAZİN	4	17
TAYINAN VE KUSAN	2	4
KASE ŞUYAN	2	3
KASE KEŞAN	4	4
HAKKAD-I EN VE KENDÜM	4	4
HADEME-İ SAİRE	10	22
YEKÖN	33	78
Dakikçi	: 3	
Kilari	: 4	
Kilari	: 2	
KENDÜM GUS	: 3	
ANBARİ	: 1	
HAMMAL-I KUŞET	: 1	

MIHRİMAH SULTAN CAMİİ

EDİRNEKAPİ

1026

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI TOPLAM YEVMIYE
* MOTEFERRİKA	6	44
MOEZZİNAN	4	21
DEVİRHANAN	11	24
KAYYİMEN VE SERACİYAN	5	24
* MORTEZİKA	5	12
	31	125

Va'iz	: 10	* FARRAŞ	: 3	
Hatib	: 10	FARRAŞ	: 3	
İmam	: 10	FARRAŞ	: 2	
Nuarrif	: 3	BEVVAB	: 2	Aynı kişi
BUHURİ	: 6	MUSHAF BEKÇİSİ:	2	
SAADİ	: 5			

RÜSTEM PAŞA TÜRBESİ

1026

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI YEVMIYE TOPLAMI
FEZAHANAN-I VAKT-I SABH	30	65
ECZAHANAN-I VAKT-I ASIR	30	63
TALIYAN VE BEKÇİYAN-I NEHHAR	18	45
TALIYAN VE BEKÇİYAN-I UYL	18	45
SAKAYIN-I SEBİLHANE	4	16
MÖTEFERRİKA	3	6

103

240

d . H 1037 senesi vakıf muhasebe defteri :

1 No:lu defterin ilk sırasında bulunan, en geç tarihli bu dördüncü defter, sayfa 2 den başlayıp sayfa 10'a kadar devam etmektedir. Diğer defterlerden bir farkı olmayıp, sadece Rüstem Paşa'nın vakıfları bu defterde yer almamıştır. Öbür yönlerden esas iskelete uymaktadır.

Kimin zamanında ve neden tutulduğu hakkında bir kayıt yoktur, ancak, baş tarafta tarihi belirten bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayıt "Defter-i vezâif-i mürtezika-i evkaf-ı Merhume ve mağfurunleha Hazret-i Mihriimah Sultan tabet seraha der camii Osküdar ma cami-i Bab-ı Edirne ve der Türbe-i Sultan Süleyman ve der Türbe-i Rüstem Paşa fi qurre-i cemaziyel evvel sene 1037, şeklindedir. (8 Ocak 1628)

MİHRİMAH SULTAN CAMİİ OSKODAR

gurre-i Ca sene 1037

GÖREVLİLER	ÇALIŞANLARIN SAYISI	TOPLAM YEVMİYELER	
* MÖTEFFERİKA	12	101	Görevleri ve yevmiyeleri ayrı ayrı belirtilmiştir. *
MÖZZİNAN	8	40	
ECZAHANAN DER VAKT-İ SUDH	30	64	Noktai :3 Sermahfel :3 Hafız :3 Maarif :3 er yevmiye alıyorlar.
ECZAHANAN DER VAKT-İ ASİR	30	64	
DEVİRHANAN	10	21	Sermahfel 3 yevmiye alıyor
MÖRTEZİKA	6	13	* görevleri ve yevmiyeleri ayrı ayrı belirtilmiştir.
HADEME-İ SAİRE	7	7	
KAYITMAN VE SARAVİYAN	6	18	Kayimler 3 Seraçlar 3 er yevmiye almaktadır.
YEKON	109	328	
* Şeyh	: 10	* Yazinhan	: 2
HATİB	: 19	Cımmehan	: 2
İmam	: 13	Hoca-ı mekteb	: 3
Katib	: 10	Halife-i Mekteb	: 2
İmam	: 8	Naithan	: 2
Katib-i kılar	: 5	Şeyh-i imaret	: 8
Kekil-i harç	: 6	Muarrif	: 6
Saadi	: 3	Buhuri	: 7
Duaquy	: 6	Mushaf Bekçisi	: 2

MİHRİMAH SULTAN İMARETİ OSKODAR

Sene 1037

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	TOPLAM YEVMIYELERİ	
BEVVABIN-İ İMARET VE MEDRESE	3	6	
HADEME	11	31	Mutemed 5 Suvari 5 yevmiye almakta
FERRAŞIN VE KILARI	10	25	
NİSYAN, KÖSE ŞUYAN VE KASE KEŞAN	4	7	
NAKTADAN-İ ERZ VE KENDUM	8	8	
TARBAHİN	4	17	Ser tabbah 5 Tabbahlar 4er akçe almakta dırlar.
HABBANİN	4	17	Ser habbes 5 habbanlar 4 er akçe yevmiye almaktadırlar.
YEKON	44	111	

YEKON

44

111

MIHRİMAH SULTAN CAMİİ

Sene 1037

BAB-I EDİRNE

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	TOPLAM YEVMIYELERİ	
MÖTEFERRİKA	4	32	Şeyh : 10 , Hatib : 10 İmam : 10 , Suvari : 2 yevmiye almaktadır.
MÖEZZİNAN	4	21	Ser müezzin : 6 Müezzinler : 5
DEVİRHANAN	10	22	Ser mahfel : 4 yevmiye almaktadır.
KAYYIMAN VE SERACIYAN	6	22	4 kayyım : 4 er yevmi 2 seraç : 3 er yevmi.
FERRAŞIN	4	11	
*HADEME-İ SAİRE	7	20	Görevleri ve yevmiyeleri aşağıda belirtilmiştir.
YEKON	35	128	

*Yasinhan	:2
Sa'ıyan	:5
Mushaf Bekçisi	:2
Hoca-i Mekteb	:4
Halife-i mektep	:2
.....	:2
Müteferrika	:3

ROSTEM PAŞA TORBESİ

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI TOPLAM YEVMIYE
ECZAHANAN-I VAKTİ-I SUBH	30	65
ECZAHANAN-I VAKT-I ASİR	30	65
TALİYAN VE BEKÇİYAN-I NEHAR	24	60
TALİYAN VE BEKÇİYAN-I LEYL	18	45
SAKAYAN	4	16
*MOTEFERRİKA	6	12
YEKON	112	263

Görevleri ve yevmiyeleri
ayrı ayrı belirtilmiştir.

*Noktai.

Pahli	: 2
Destari	: 3
Türbedar	: 2
Yasinhan	: 2
Na'ithan	: 2

SULTAN SOLEYMAN TÖRBESİ

	CALIŞANLARIN SAYISI	TOPLAM ALDIKLARI YEVMİYE	
ECZAHANAN	30	63	Sermahfel :3 Noktai ve maarif : 4

e . 1046-1061 senesi vakıf muhasebe defteri :

21 No:lu defter diyebileceğimiz, T.S.M.Arşivi D.3850 No:lu vakıf muhasebe defteri, 18 sayfa olup 1046 tarihini taşımaktadır! Mihriimah Sultan ve Rüstem Paşa'nın vakıflarındaki vazifelilerin kayıtlarını havidir. Gurre-i m.1047 (26 Mayıs 1637)

Ayrıca Merhum İbrahim Paşa'nın Galata civarındaki ve Topخانهde Şehit Bey Mahallesiinde Merhum Ağa Mustafa Paşa ve sair bazı vakıfların Anadolu Muhasebecisi Yusuf Efendi zamanında yapılan muhasebeleri bulunmaktadır.

Defterin Kabında yer alan tarih şöyledir "Defter-i an evkaf-ı merhum Rüstem Paşa nevarallahu merkadehu ve merhume Mihriimah Sultan tabet seraha der zaman-ı Yusuf Efendi Muhasebe-i Anadolu sene 1046. Ma. evkaf-ı merhum Ruznamçeci İbrahim Efendi der İstanbul ve Bosna." Hemen alt tarafta ise küçük bir hesap bulunmaktadır. Buna göre 30

x 29

870

* 12

1740

x 870

10440 akçedir.

---

1 . Buradaki 1061 tarihli Anadolu Muhasebecisi Yusuf Efendi'nin görevden ayrılış tarihi olması muhtemeldir. Zira 1046 tarihinde tutulmuş olan defter sadece bu tarihe aid muhasebeyi göstermektedir. Ancak çalışanların isimleri üzerinde daha sonra atanan görevlinin ismi ve tarihi bulunmaktadır. Buradan da neden 1061 tarihinin yazıldığını açıklıyabiliriz : Bu durum bütün bu tip defterlerin ortak özelliklerinden biridir.

MIHRİMAH SULTAN OSKODAR

Gurre-i Muharrem sene 1047

	ÇALIŞANLARIN SAYISI	ALDIKLARI TOPLAM YEVMİYE
* MÖTEFERRİKA	14	91
MÖZZİNAN	8	40
ECZAHANAN-I VAKF-I SUBH	30	63
ECZAHANAN-I ASIR	30	63
DEVİRHANAN	10	22
* MÖRTEZİKA	7	18
MÖSEBBİHİN	7	7
KAYYİMAN VE SARACİYEN	6	30
YEKÖN	112	263

* Şeyh	Hatib	İmam	İmam-ı Sani	Katib	Katib-i kılar	Şeyh-i imaret
10	19	13	8	10	5	8
Vekil-i hiraç	Maarif	Duaguy				
6	6	6				
<hr/>						
* Yasinhan	ammehan	naifhan	bekçi-i	mushaf	cabi-i suvari	Hoca-ı mekteb
2	2	2	2	2	5	3
Halife-i mekteb						
2						

İMARET-İ OSKODAR

Sene 1047

BEVVABEN-İ İMARET	4	10,5
* HADEME-İ SAİRE	11	31
FERRAŞIN VE	10	25
NİSYAN. KASE ŞUYAN VE KAŞE NİSYAN	4	7
NAKKAD-İ ERZ MA'KENDUM	8	8
TABBAHİN	4	17
HABBAZİN	4	17
YEKÖN	45	115,5
Mutemed	: 5	
*Mutemed		
5		
Suvari	: 5	
Bavvab	: 2	
Kendum Keyd	: 3	
Dakiki	: 3	
.....	: 2	
Anbari-i dakik	: 1	
Me immati	: 2	
Hammal-ı Coşet	: 1	

MİHRİMAH SULTAN CAMİİ EDİRNEKAPİ

Sene 1047

MÖTEFERRİKA	4	36	Seyh Hatib İmam Suvari 10 10 10 6
MÜEZZİNAN	4	21	Ser müezzin müezzin 6 5
DEVİRHANAN	10	22	
KAYYIMAN VE SERACİYAN	6	22	
FARRAŞIN	4	11	3 Farraş 1 Bavvab bulunmaktadır.
*HADEME-İ SAİRE	5	14	
MEKTEB-İ BAĞÇE-İ NİV	2	7	Hoca 4 Halife 3 yevmi almaktadır.
YEKON	35	133	

ROSTEM PAŞA VE SULTAN SOLEYMAN TORBESİ

Sene 1047

ROSTEM PAŞA TORBESİ ECZAHANAN-I VAKT-İ SUBH	30	63
ECZAHANAN-I VAKT-İ ASIR	30	62
TALİYAN VE BEKÇİYAN-I NEHHAR	18	45
TALİYEN VE BEKÇİYAN-I LEYL	18	45
ŞAKAYAN VE SEBİLCİYAN	4	16
*HADEME-İ SAİRE	6	12
SULTAN SOLEYMAN TORBESİ ECZAHANAN	35	72
YEKON	141	315

*Noktai	: 1
Farraş	: 2
Merimmatı	: 2
Desteri	: 3
Bevvab	: 2
Türbeder	: 2

Senelere göre çalışanlar ve Aldıkları yevmiyelerin karşılaştırılması*

	Çalışanların Sayısı	Yevmiyeleri	
994 senesi	314	870	
1003 senesi	321	890	
1026 senesi	165	478	Bu seneye ait muhasebe- lerin bazı bölümleri eksiktir. Defterde kay- dı yoktur.
1037 senesi	330	893	
1047 senesi	333	826	

* Bu muhasebe vakfın bütün birimlerini içine almaktadır. Vakıf tarafından parası ödenen başka vakıflara aid vazifeler ayrıca gösterilmemiştir.

Buradan da anlaşılacağı üzere vakıf giderlerinde fazla bir hareketlilik olmayıp, ücretler ve çalışanların sayısı çok az farklılıklar göstererek benzemektedir. Vakfın istikrarlı tutumuna vazifelilerin yevmiyelerinin değişmediğini burada görebilmekteyiz.

C - VAKIF GELİRLERİNİN VE GİDERLERİNİN MUKAYESESİ :

Vakfın 1123 senesi Muharrem ayının ilk gününden Zilhiccenin son gününe kadar ki varidat ve masarifatı ile birlikte bu gelir ve harcamaların nerelere yapıldığı bir tablo halinde aşağıda gösterilmiştir.¹

1118 ile 1122 seneleri toplam varidat 513296 akçedir.

Sene	mukataa :	Tahvil eden :	Mikdar : akçe
1118	Rusçuk	Davaraklı Mehmet Ağa	84000
1121	Rusçuk	Harami Ağa	60000
1122	Rusçuk	Abdullah ve Mehmet Ağa	168000
1122	İbradani Dalyanları (geçen yıllarla Birlikte)		189216
1122	Üsküdar Debbağhane kirası		12080
1123	senesi varidatı :		

Mukataa	Tahvil Eden.	Mikdari Akçe.
Rusçuk	Abdullah ve Mehmet Ağa	360000
Bakraç	Yusuf Ağa	160000
Gavarad	Eyyüp Ağa	120000
Gavarad	Avariz-ı Kura	4800
	Istirdad-ı cizye Vahab Ağa ²	420000

Galata ve Edirne Kapısındaki aylık kiralardan tahsili Mu stafa Çelebi

(?) -i cabi 2520

Katib Ağa 1440

Bakkaliye 720

İzharıye 720

Bedel-i Muhimmat 15000

20400

1 . B.A.M.İ.D.No.6072

2 . Diyarbekir voyvodası.

Oskiidar'daki aylık kiralar :		Ahmet Celebi	
	-i cabi		2520
Katib			1440
Bahav-ı şem' revqan			720
Bahav-i.....			360
Bakkaliye			360
Bakkaliye-i Dükkan-ı E'l-Hac Yusuf			240
Bakkaliye Kemaloğlu			204
ihzariye			1200
Belediye			<u>9300</u>
			16344
Filiba	Resm-i yaylak		4500
			<u>9760</u>
	1123 Senesi	Yekunu	1068804 akçe
	1124 Senesi Varidatı		
Mukataa	Tahvil Eden.		Mikdar
Hasan Baba	Eyyüp Ağa		192000
Rusçuk	Ahmet Ağa		420000
Gavarad	Eyyüp Ağa		324000
Bakraç	Ahmet Ağa		144000
Hacı İlyas	Mustafa Ağa		19200
Minlak	Ali Ağa-zade Ahmed Ağa		310000
Goran ( )	Salih Ağa		44000
	iczye istirdadı		320000
Arbatlı	Salih Ağa		8000
Çamurlu	Mustafa Ağa		220000
(?)	Hasan Efendi		96000
	1124 senesi yekünü		2197200 akçe

1. Miri ve vakıf tarafından toplanan cizye miktarı

1123 senesi vakfın masarifatı¹:

Vezayif-i evlad-ı kiram :

Saadetlu Mir-i Mükerrerem	8500
Saadetlu Cabi Efendi	19800
Han-zade	3000
Abdurrahim Bey	3000
Abdullah Bey	2300
Hüseyin Bey	3000
Evlad-ı Mir-i Mükerrerem	2300
Evlad-ı AKdurrahim	300
Evlad-ı Fatma Hanım	3000
Fatma Hanım	1500
Evlad-ı Fatma Hanım	1500
Saliha Hanım	2300
Safirli Hanım	1500
Evlad-ı Mehmed Bey	1500
Katib	580
Cabi	150
( )	1200
( )	230
	<hr/>
	55960

1. 1123 Senesi gürre-i muharreminden Selh-i zilhiccesine kadar yapılan masarifattır.

Müderrislere, meşayih'e ve diğer hademeye verilen vazifeler.

Medrese-i Üsküdar	5190
Medrese-i Edirne Kapısı	3210
Hademe-i Üsküdar	12630
Hademe-i Edirne Kapısı	6540
Türbe-i Rüstem Paşa	7385
Türbe-i Ayşe Sultan	6300
Hademe-i Mirahur	1880
Şeyh-i Bab-ı Edirne	1880
Şeyh-i Cam-i Üsküdar	600
Muharrem Efendi	750
İmam Abdullah Efendi	420
İmam Abdurrahman Efendi	705
Buhuri	320
Hoca Kasım	320
Daye Hatun	180
Türbe-i Süleyman Han	1890
Katib-i	150
Türbedar	210
Matbah-ı Bab-ı Edirne	300
( )	150
Cabi	150
	<hr/>
	51020
	<hr/>
	715
	<hr/>
	51735

Evlad-ı Kiram ve Vakıf Hademelerinin aylık vazifeleri

Safer	107695
Rebiü'l-evvel	107695
Rebiü'l-ahir	107695
Cemaziye'l-evvel	107695
Cemaziye'l-ahir	107695
Receb	107695
Şaban	107695
Ramazan	107695
Şevval	107695
Zilkade	107695
Zilhicce	<u>107695</u>
	1184645

Yekunen

1184645

51735

55960

1292340 Akçe.

Vakıf tarafından, Surre-i Şerif için Hameynü's-şerifeyn'e verilen paralar, ile Hameynü's-şerifeyn'e verilen malların eda tezkeresi harcı, ve Kuds-i Şerif'teki Cellilü'r-rahman Türbesi vezayifi. Sene 1122¹

Surre ve Hameyn için Ali Ahmed yediyle	60000 akçe
Surre ve Hameyn için Ebubekir Ağa yediyle	1200000 akçe
Tezkere Harcı Mukataacı Efendi	19800 akçe
Vezaif-i Türbe	22280 ²
Tezkere harcı ve Hameyn ve surre-i Şerif ile Hülefaya verilen paralar.	<u>13200</u>
yekunen	1315280 akçe

-
- 1 . Her sene vakıf tarafından surre için ve Meke ve Medine fakirlerine gönderilen para ve hediyeler'in hesabıdır. Ancak 1123 senesi Hesapları arasında 1122 senesi Surre hesapları burada yapılmıştır. Geçen seneden kalan fakat 1123 senesinde gönderilen paralar olması muhtemeldir.
  - 2 . Kuds-i Şerif'teki türbenin hesapları 1123 senesine aiddir.

Üsküdar İmaretî'nin masrafları¹:

Malin Cinsi	Mikdarı	Birimi	Fiyatı	Tutarı
Kendüm	500	Keyl	62	31000
Kendüm	50	Keyl	66	3600 ²
Erz-i mısri	650	Keyl	58	37700
Revqan-ı sade	516,5	Kıyye	38	19627
Revqan-ı sade	190	Kıyye	36	6840
Revqan-ı sade	196 ³	Kıyye	40	7600
Revqan-ı sade	1132	Kıyye	36	40752
Sürh ve siyah	2220	Kıyye	7	15520
Sürh ve siyah	1340	Kıyye	8	10720
Asel	826,5	Kıyye	11	9092
Nohut	44,5	Kıyye	75	3337
Beray-ı evani	5	Kıyye	160	800
Zaferan	580	Dirhen	2	1160
Zaferan	300	Dirhem	3	900
Nemek	165	Keyl	27	4455
Dakik beray-ı fodıla ⁴	4456	Keyl	75	334200
Dakik beray-ı Hammaliye	475	Çuval	8	3695
Dakik beray-ı fodıla ⁵	1924	Keyl	65	125060
Dakik beray-ı hammaliye	194	Çuval	8	1552

- 1 . 1123 senesi gurre-i muharreminden gayet-i zilhicce'sine kadar.
- 2 . Hesapta fazlalık var. Aslı 3300 akçe olmalıdır. Fakat yekunda farklılık olmasın diye defterdeki şekilde aldık.
- 3 . Aynı şekilde de bu hesapta da yanlışlık var 190 Kıyye olmalı.
- 4 . Unkapanı tüccarlarından Yanakinam zımmiden alınmaktadır. 8 Safer 1119 senesinden bayet-i Receb 1120 tarihine kadar alınan un miktarı.
- 5 . Bu da 8 Şaban 1120 tarihinden gayet-i Zilhicce 1120 tarihine kadar alınan un miktarı (Bu in ŞİNIK cinsi undur)

İmaretin odun masarifatı :

Mikdarı	Birimi	Fiyatı	Hammaliye	Tutarı
280	Çeki	34	560	9520
321	Çeki	36	842	15156
210	Çeki	37	420	7770
165	Çeki	38	330	6270
242	Çeki	36	484	8712
198	Çeki	36	196	3528
1316 Çeki			2732 akçe	50956 akçe.

İmaretin toplam harcamaları yekunen 711298 akçedir.

Vakfın çeşitli giderleri:

Harcamanın cinsi	H.Yeri	Çeşitleri	Mikdarı
Mişahare-i cibayet	Osküdar	Vazife-i cabi	52520
		Katib	1440
		Bahay-ı Semi revgan	720
		Bahay-ı Çarub	360
		Battaliye-i	360
		Battaliye-i Yusuf	240
		Battaliye-i Kemal	204
		İhzariye	<u>1200</u>
		7044 akçe	
Mişahare-i cibayet	Galata ve Bab-ı Edirne	Vazife-i cabi	2520
		Katib	1440
		Battaliye-i hane-i	
		Recep Ağa	720
		İhzariye	<u>720</u>
		5400 Akçe.	
Mükataa katiblerinin vazifeleri	Ruşçuk		1800
	Hasan Baba		1800
	Yenice		1800
	Samakov		1800
	Minlak		<u>1800</u>
		9000 akçe	

T . An-zaman-ı Saadetlü Mir-i Mükerrerem Tala Bakahu an-yed-i kethüda izzetlü El-Hacc Mehmed Ağa An gurre-i muharrem sene 1123 ile gayret-i ilhicce sene 1123

Mukataay-ı zemin-i enkaz-ı evkaf harcamaları :

Ayasofya-ı Kebir	1525
Mehmet Paşay-ı atik	1115
Fatma Sultan	2160
Sarı.....	720
Muhiddin	<u>1500</u>
	7030

Mukataay-ı zemin-i.....ile Kürkçü Başı 12000

Miri tarafından vakfın avarız haneleri sene 1122

Hane Sayısı	Hane başına	miktarı
63	388	24440 akçe

Miri tarafından toplanan vakfın avarız haneleri sene 1123

63	388	24440 akçe
----	-----	------------

Canib-i miri den Ağnam-ı celeb-keşan parası :

Sene	adet	fiyat	mikdarı
1121	240	47	11280
1122	240	47	11280
1123	240	47	11280

Hasan Baba Mukataası bazı ihracat-ı mühimmatı 8700 akçe

vakıf mekteblerinin kaimeha giderleri

.....

dolap	74 adet	300 akçeden	22200 akçe
-------	---------	-------------	------------

Mektehlerin mest ve babuc bahsı

15 adet	42 akçeden	6830 akçe
---------	------------	-----------

mekteb hacedan ve huİefası için mest ve babuc bahsı

11 adet	110 akceden	1210 akçe
---------	-------------	-----------

Masarıfat-ı müteferrika :

Tahsil-imal-ı kariye	miri ve vakıf tarafından
Tahsil-i imal-i diyarbakır	Voyvoday-ı Diyarbakır tarafından
Harc-ı tezkere ve aklam-ı ruznamçe	
muhasibey-i saire	yekunnen 24800 akçe
Cizye tahsili için harc-ı kalemiye ve ruznamçe	
	yekunen 21600 akçe

Umumi Yekun 208584 akçe.

Vakfın diğer bazı masarıfatı :

Cinsi	Yapıldığı yer	fiyat	miktarı	tutarı
Şem'i asel-i asr	Mihrab-ı cami'-i Osküdar	96	158 Kiyye	15268
Şem'i asel-i Kafuran	Mihrab-ı cami'i Osküdar	120	31 Kiyye	3600
Şem'i asel dökülmüş	Mihrab-ı cami-i Mirahor	105	16 Kiyye	1680
Şem'i asel-i dökülmüş	Mihrab Hoca Kasım	105	6 Kiyye	630
Burya	Cami-i Osküdar	30	55 Adet	1650
Burya	Cami-i Bab-i Edirne	30	30 Adet	900
Burya	Mekteb-i Bab-ı Edirne	30	6 Adet	180
"	Türbe-i Rüstem Paşa	30	12 Adet	360
"	Mekteb-i Rüstem Paşa	30	6 Adet	180
"	Mekteb-i Osküdar	30	8 Adet	540
			1117 Adet	3510
Buryay-ı Mısri	Türbe-i Rüstem Paşa	180	4	600
				90
				690
Revgar ı zeyd	Cami-i Osküdar ve Bab-ı Edirne	19	1144 Kiyye	21736

Cinsi	Yapıldığı Yer	Fiyatı	Miktarı	Tutarı
Revqan-ı sade	Cami-i Hoca Kasım	20	46 Kıyye	920
Demir ve Kağıt	Umur-ı vakf			1530
Vazife-i debbağ	Debbağhane			1800
Semi asel-imiya	Mihrab-ı cami-i Üsküdar			
	ve Edirne Kapı	110	24 Kıyye	2640
Ücret-i.....	Kara Baş sıbyan mektebi			420
Şemikar-ı kebir	Üsküdar ve Edirnekapı	8		1800
Hammaliye-i çuval-ı				
.....	Üsküdar	8	478 çuval	3346
Ücret-i.....	Üsküdar ve Edirnekapı			720
	Ve bahay-ı kayd			200
Ücret-i sefine ve	Nakl-ı zehair beray-ı			
kantariye	imaret-i Üsküdar			3600
Kalaygır.....?	evanî i imaret			500
Mühimmat.....	İmaret			230
Mühimmat Semere	İmaret			150
Mühimmat Talibe	İmaret			105
Ücret-i sefine	Nakl-i zehair ve erz			
	beray-ı İstanbul ve Üsküdar			1875
Hasır-ı Mısır	Türbe-i Rüstem Paşa	135	2 adet	270
ve Üstadiye				60
Revqan-ı.....	Cami-i Üsküdar ve	24	12 Kıyye	288
	Türbe-i Ayşe Sultan		30 Kıyye	720

Vakfın bazı tamirat masrafları :

Meremmat-ı Cami-i Osküdar ve Camha ve Kurşun-i imaret	9528 akçe
Meremmat-ı Cami-i Osküdar ve imaret ve medrese ve killar-ı zehair ve dakik	23315 akçe
Meremmat-ı Furun-ı Habbazin der İmaret-i Osküdar ve kurşun-ı cedid.	10716 akçe
Meremmat-ı rah-ı ab-ı Cam-i Edirne Kapı ve şadırvan	6258 akça
Meremmat-ı rah-ı ab-ı Cami-i Edirne Kapı ve şadırvan	1496 akçe
Meremmat-ı Mekteb-i Karabaş	575 akçe
Meremmat-ı Cami-i Bab-i Edirne	1000 akçe
Meremmat-ı (.....)Cami-i Bab-i Edirne	339 akçe
Meremmat-ı Odahay-ı Tekke-i Türbe-i Ayşe Sultan	428 akçe
.....Mektebhay-ı Hoca Kasım	1058 akçe
.....Enderun-ı Cami-i Osküdar Bahay-ı cam ve kireç ve üstadiye	2782 akçe
Merimmat-ı kerden-i Anbar-ı dakik ve kendüm Kiremit ve kireç ve horasan ve üstadiye	3765 akçe
Merimmat Kubbe-i Türbe-i Rüstem Paşa bahay-ı derz ve kireç ve horasan ve üstadiye	860 akçe
Merimmat kerden-i rah-ı ab-ı sebil-i Şehzade	749 akçe
Bahay-ı seng-i kapak Baray-ı meremmat-ı İskeley-i Osküdar ve üstadiye	1218 akçe
Meremmat-ı tulgay-ı habbazin der imaret	360 akçe
Meremmet-ı kerden-i cami-i Osküdar ve Medrese ve İmaret	3300 akçe
Meremmat-ı ....Mekteb-i Osküdar	197 akçe

Meremmat-ı Samdanhay-i enderun-ı Cami-i Osküdar	187 akçe
Meremmat-ı kerden-i rah-ı Ab-ı Cami-i Osküdar ve Medrese ve imaret ve mekteb ve sair Rah-ı Kuzguncuk ila Osküdar	10047 akçe
Bahay-ı tamirhay-ı Cami-i Bab-ı Edirne	<u>5352 akçe</u>
Yekunen	85719 akçe

Istanbul'da Mihriimah Sultan vakıflarının 1123 senesi Muharrem ayının ilk gününden zilhicce ayının son gününe kadar vakıf Kethüdası E'L-Hacc Mehmed Ağa tarafından tutulan bu defter vakfın muhasebesini havidir¹.

1122,1123 ve 1124 senesi bütün mukataalarından bil-cümle iradı Yalnız Otuz yedi yük yetmiş dokuz bin üçyüz akçe² olup 1123 senesinde vaki vezaif-i evlad-ı kiram ve haddeme-i vakıf ve talebeleri ve Harameynü'-Serifeyn akçeleri ve mesarifatı imaret için alınan Zehair, fodla için dakik bedelleri ve ihracat ve mesarif-i lazimeleri ile Meremmat lazimesi masrafları, bi'l-cümle vakfın masrafları Otuz altı yük doksan sekiz bin sekiz yüz onüç akçedir. Yani "3698813"

Vakfın gelirleriyle giderlerini mukayese ettiğimizde 80487 akçe irad fazlasını buluruz. Bu fazlalık vakıf kethüdası E'l-Hacc Mehmet Ağa'dan tamamen alınmıştır. Gurre-i Muharrem sene 1124.³

3779300 ... İrad-ı vakıf

3698813 ... Masraf-ı vakıf

8047 akçe irad fazlası

1 . Vakıf Mütevellisi tarafından (Ahmed Beğ) tutulan bu muhasebe Defteri, Başbakanlık Arşivi M.MD. No.6072 dedir.

2 . Yani 3779300 akçedir

3 . Vakfın bütün harcamaları kethüda tarafından yapılmamakla beraber hesablar kethüda tarafından tutulmaktadır.

NETİCE

Vakıflar, devrinin toplum yaşantısında, içtimaf, iktisadi medeni, kültürel ve güzel sanatları bakımından o toplumun durumunu ortaya koyan tarihi kaynaklar olması hesabıyla çok önemli bir müessesedir.

Vakıflar, genellikle birer abidevi sanat eserleri olduklarından, günümüze kadar gelebilmekte ve çok az değişikliğe uğramaktadırlar. Onlar devrinin sanatı bakımından önemli birer kaynak teşkil etmektedirler. Bununla birlikte günümüze kadar topluma hizmet eden ve fayda temin eden kuruluşlar olması, dolayısıyla önemi bir kat daha artmaktadır.

Kuruluş gayesi ne olursa olsun, sonuçta halka hizmet etmektedir. Halen kuruluş amaçlarının dışında -camiler hariç- kullanılmasına rağmen bir hizmet için kullanılmaktadır. Bu yüzden devrinde ve şimdi önemini konular vakıf eserlerimize sahip çıkalım ve onların tahrib edilmelerine karşı çıkıp yok olmalarına müsaade etmiyelim. Bu her Türk vatandaşının vazifesidir, öyle olmalıdır.

C. Evkaf. I.

10345

Defter-i vakıftan hudud ve sınırı kayıtları başka başka der-kenar oluna.

Sadır olan ferman-ı ailerine iftisâlen ir-i bâlâda cennet-mekân Sultan Süleyman Han aliyül-rahman ve'l-gufrân hazretlerinin mübâret tuğray-ı garray-ı cihansitanni ve imzay-ı keşistaneleriyle me'zun ve mümza ve kafiye-i me'mul bahaya mürraccat olundukta Yenişehir kasabasına tâbi Kariye-i Bakraç Tatarı el-mezburenin muayenesi evvela kariye-i mezbure reayasından Todorî Mahov nam zımmînin Yenişehir'e giden yol kenarında vaki tarlasında vaz'olunan taşın şark canibine teveccüh edüp nayli yer kat edüp Hisarlık nam kariye yolu ile Yenişehir yolu ayrıldığı yerde vaz'taşâ andankarive-i mezbureden Yanî Mâkari ( ) nam zımmî mintarlası kurbüde mansûbtaşâ, andan Yenişehir'e giden yol sıra Hisarlık nam kariyeden Sinahî Haydar tarlası kenarında dikilen taşâ, andan garb canibine dönüp mezkur tarlanın vasatında dikilen taşâ, andanyine mezkur tarla sırankariye-i mezkurede Paşâ Yiğid Beğ tarlası ucunda vaz'olunan taşâ_ andan şimal canibidünüp Nevruz ( ) nam kariyeden vazıcı Ahmet tarlası kenarında vaz'olunan taşâ andan Bekiş ( ) dimekle ma'ruf İZMİK Aşuri ( ) Hisarlık yolu kenarında vaki'olan Hacı Yakub Beğ tarlası kenarında vaz'olunan taşâ, andan Kible canibine dönüp meztarlanın diğer başında dikilen taşâ, andan garb canibine dönüp yine kariye-i mevkufe-i mezkureden Boyacı Obs ( ) nam kimesnenin

tarlası vasatında dikili taşa, andan yine mezkur tarlanın Çatalca'dan
Yenişehir'e giden yol kenarında dikilen taşa, andan mezkur yol sıra ,
kariye-i Hisarlık'tan Sipahi Haydar tarlası başında dikilen taşa, andan
mezkur tarlanın diğer köşesinde olan dikili taşa, andan yine mezkur
tarla sıra maruz-zikir Bakraç Tatarı'ında Oruç Mamaça ( )
nam kimesnenin .....